

รายงานฉบับสมบูรณ์
ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดตรัง 2560
รายงานตั้งแต่ 1 ตุลาคม 2559 – 30 กันยายน 2560

โดย...นางสาวชนิษฐา จุลบล
และคณะ

สนับสนุนโดย
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

บอกเล่าเพื่อความเข้าใจร่วมกัน

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นกระบวนการที่คนในชุมชนได้มาร่วมคิดทบทวนสถานการณ์ ตั้งคำถาม วางแผน หาข้อมูล ทดลองทำ วิเคราะห์ สรุปผลการทำงานและหาคำตอบเพื่อปรับปรุงงานต่อไป" กล่าวคือ งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือหนึ่งที่เน้นการให้ "คน" ในชุมชนเข้ามาร่วมในกระบวนการวิจัย ตั้งแต่การเริ่มคิด การตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบเป็นรูปธรรม โดยเรียนรู้จากการปฏิบัติการจริง (Action Research) อันทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ สร้างผลงาน มีความเข้มแข็งในการแก้ปัญหาของตนเอง และสามารถใช้กระบวนการนี้ในการแก้ปัญหาอื่น ๆ ในท้องถิ่น โดยมีกระบวนการศึกษาเรียนรู้อย่างเป็นเหตุเป็นผล ดังนั้นจุดเน้นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จึงอยู่ที่ "กระบวนการ" มากกว่า "ผลลัพธ์" เพื่อให้ชาวบ้านได้ประโยชน์จากงานวิจัยโดยตรง และให้งานวิจัยมีส่วนในการแก้ปัญหาของชาวบ้าน รวมทั้งเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นจริงในชุมชน ซึ่งจะต้องอาศัย "เวที" (การประชุม เสวนา พุดคุยถกเถียง) เป็นวิธีการเพื่อให้คนในชุมชน ทั้งชาวบ้าน ครู นักพัฒนา สมาชิกอบต. ข้าราชการ หรือกลุ่มคนอื่นๆ เข้ามาร่วมหา ร่วมใช้ "ปัญญา" ในกระบวนการวิจัย

"กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น" หมายถึง การทำงานอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อตอบ "คำถาม" หรือ "ความสงสัย" บางอย่าง ดังนั้นสิ่งสำคัญคือประเด็น "คำถาม" ต้องคมชัด โดยมีการแยกแยะประเด็นว่า ข้อสงสัยอยู่ตรงไหน มีการหา "ข้อมูล" ก่อนทำ มีการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีการ "วางแผน" การทำงานบนฐานข้อมูลที่มีอยู่ และในระหว่างลงมือทำมีการ "บันทึก" มีการ "ทบทวน" ความก้าวหน้า "วิเคราะห์" ความสำเร็จและอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ เพื่อ "ถอด" กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นออกมาให้ชัดเจน ในที่สุดก็จะสามารถ "สรุปบทเรียน" ตอบคำถามที่ตั้งไว้แล้วอาจจะทำให้ใหม่ให้ดีขึ้น ตลอดจนสามารถนำไปใช้เป็นบทเรียนสำหรับเรื่องอื่น ๆ หรือพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป ซึ่งทั้งหมดนี้กระทำโดย "ผู้ที่สงสัย" ซึ่งเป็นคนในท้องถิ่นนั่นเอง ดังนั้นกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงเป็นงานวิจัยอีกแบบหนึ่งที่ไม่ยึดติดกับระเบียบแบบแผนทางวิชาการมากนัก แต่เป็นการสร้างความรู้ในตัวคนท้องถิ่น โดยคนท้องถิ่น เพื่อคนท้องถิ่น โดยมุ่งแก้ไขปัญหาด้วยการทดลองทำจริง และมีการบันทึกและวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ การวิจัยแบบนี้จึงไม่ใช่เครื่องมือทางวิชาการ ไม่ใช่ของศักดิ์สิทธิ์ที่ผูกขาดอยู่กับครูบาอาจารย์ แต่เป็นเครื่องมือธรรมดาที่ชาวบ้านก็ใช้เป็น ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ได้ใช้วิธีการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นตามแนวคิดและหลักการดังกล่าวมาแล้วในระยะเวลาหนึ่ง พบว่า ชาวบ้านหรือทีมวิจัยส่วนใหญ่สามารถสะท้อนการดำเนินงานด้วยการบอกเล่าได้เป็นอย่างดี ในขณะเดียวกันก็พบว่า การเขียนรายงาน เป็นปัญหาที่สร้างความหนักใจให้แก่นักวิจัยเป็นอย่างมาก ดังนั้นด้วยความตระหนักถึงสถานการณ์ปัญหาดังกล่าว สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น จึงได้ปรับปรุงแบบการเขียนรายงานวิจัย ให้มีความยืดหยุ่น และมีความง่ายต่อการนำเสนอออกมาใน รูปแบบที่นักวิจัยถนัด โดยไม่ยึดติดในเรื่องของภาษาและรูปแบบที่เป็นวิชาการมากเกินไป ซึ่งเป้าหมายสำคัญของรายงานวิจัยยังคงมุ่งเน้นการนำเสนอให้เห็นภาพของกระบวนการวิจัยมากกว่าผลลัพธ์ที่ได้จากการวิจัย โดยกลไกสำคัญที่จะช่วยให้ทีมวิจัยมีความสามารถเขียนรายงานที่นำเสนอกระบวนการวิจัยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น คือ ศูนย์ประสานงานวิจัย (Node) ในพื้นที่ ซึ่งทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงโครงการวิจัยมาตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งจบการทำงานวิจัย ดังนั้น Node จะรับรู้พัฒนาการของโครงการวิจัยมาโดยตลอด บทบาทการวิเคราะห์เนื้อหาหรือกิจกรรมของโครงการจึงเป็นการทำงานร่วมกันระหว่าง Node และนักวิจัย ซึ่งความร่วมมือดังกล่าวได้นำมาซึ่งการถอดบทเรียนโครงการวิจัยสู่การเขียนมาเป็นรายงานวิจัยที่มีคุณค่าในที่สุด

อย่างไรก็ตาม รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นอาจไม่สมบูรณ์แบบดั่งเช่นรายงานวิจัยเชิงวิชาการโดยทั่วไป หากแต่ได้คำตอบและเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัย ซึ่งท่านสามารถเข้าไปค้นหา ศึกษาและเรียนรู้เพิ่มเติมได้จากพื้นที่

สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

คำนำ

ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดตรัง ทำงานบนความหลากหลายตามสภาพภูมิศาสตร์ และผู้คน การสนับสนุนโครงการวิจัยในแต่ละพื้นที่จึงเป็นไปตามบริบท แต่เครื่องมือสำคัญที่ใช้คือกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ที่เน้นหลักอริยสัจ 4 เป็นหลักในการทำงาน สำหรับการทำงานปีที่ผ่านมา ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เน้นติดตามโครงการวิจัย ให้มีประสิทธิภาพ ตอบโจทย์และวัตถุประสงค์ของโครงการเป็นหลัก ควบคู่กับการพัฒนาคนอย่างค่อยเป็นค่อยไป

ตามกรอบคิดที่ว่า ถ้าคนพัฒนา อย่างอื่นก็ง่าย ถ้าคนรักกันการร่วมมือกันทำงานในเรื่องต่างๆ ก็ไม่ยาก เป็นหลักพื้นฐานในการทำงาน การสร้างความรู้สึกร่วมกันในทีมวิจัยหลัก สร้างความรักความศรัทธาให้เกิดขึ้นกัน จึงจะเข้าไปสู่การคิดงานเพื่อส่วนรวม ประเด็นอะไรก็ได้ถ้ามีกระบวนการทำงานที่ดี ต่อเนื่อง มีวิธีการที่ดี ย่อมนำไปสู่ความสำเร็จได้ โครงการวิจัยที่อยู่ภายใต้การดูแลของ Node ตรัง จึงมีหลายพื้นที่หลายประเด็น ขึ้นอยู่กับบริบทและสถานการณ์ที่จำเป็น และเป็นเรื่องที่ชุมชนต้องการ อยากรู้ อยากแก้ปัญหา จึงเกิดกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมได้อย่างแท้จริง ขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิ และที่ปรึกษาทุกท่าน ที่ช่วยชี้แนะ โดยเฉพาะนักวิจัยท้องถิ่นจังหวัดตรังที่เข้าสู่กระบวนการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเอง

ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดตรัง

สารบัญ

บทคัดย่อ	5
บทที่ 1 บทนำ	
โครงการศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดตรัง 2560	9
บทที่ 2 วิธีดำเนินงาน	
วิธีดำเนินงานของศูนย์ประสานงาน	17
บทที่ 3 วิเคราะห์ผลการดำเนินงาน	
ผลการดำเนินงาน	25
บทที่ 4 สรุปผลการดำเนินงาน	
สรุปผลการดำเนินงาน	41
บทที่ 5 ข้อเสนอแนะ	
ข้อเสนอแนะ	47

บทคัดย่อ

ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดตรัง ปี 2560 ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝายวิจัยเพื่อท้องถิ่น โดยมีภารกิจหลักดังนี้ 1.ติดตามโครงการ 2.พัฒนาโครงการ 3.งานอื่นๆ ที่ได้รับมอบหมาย การดำเนินงานรอบหนึ่งปีที่ผ่านมา เป็นการดำเนินงานตามภารกิจหลัก คือ พัฒนาและติดตามโครงการ มีโครงการที่อยู่ระหว่างการดำเนินงานในรอบปี 2560 จำนวน 6 โครงการ เป็นโครงการระดับอำเภอ 1 โครงการ คือโครงการ แนวทางการสืบสานมโนราห์โบราณอำเภอนาโยง จังหวัดตรัง โครงการระดับตำบล 4 โครงการ คือ โครงการ แนวทางการสร้างทางเลือกในการประกอบอาชีพเพื่อรองรับสถานการณ์วิกฤติราคายางพารา ต.คลองชีล้อม อ.กันตัง จ.ตรัง โครงการ แนวทางการจัดการป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลวังคีรี อำเภอห้วยยอด จังหวัดตรัง” โครงการการบริหารจัดการที่สาธารณประโยชน์ตำบลบ้านควน อำเภอเมือง จังหวัดตรัง และ โครงการ อนุรักษ์พะยูน ตำบลเกาะลิบง อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง (ซึ่งโครงการอนุรักษ์พะยูนถือเป็นโครงการที่มีความสำคัญระดับประเทศ) และโครงการ การจัดการท่องเที่ยวโดยวิถีชุมชนบ้านมดตะนอย อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง เป็นโครงการประเด็นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น 1 โครงการ โครงการเชิงอนุรักษ์ 2 โครงการ และโครงการเชิงเกษตร 1 โครงการ (ต่อยอดมาจากยุทธธรรมชุมชน) โครงการเชิงการจัดการทรัพยากรที่ดิน 1 โครงการ และโครงการท่องเที่ยว 1 โครงการ กระจายอยู่ใน 4 อำเภอ

ผลการดำเนินงานของโครงการที่อยู่ระหว่างการติดตามโครงการมีผลเป็นที่น่าพอใจ สามารถตอบโจทย์และวัตถุประสงค์ของโครงการได้ มีการบริหารจัดการที่ดี ทั้งยังเป็นประเด็นที่ตรง สอดคล้องกับความต้องการของแต่ละพื้นที่ การทำงานภายใต้พื้นที่และประเด็นที่หลากหลายนี้ เป็นส่วนหนึ่งในการกระตุ้นการทำงานของโหนด หรือพี่เลี้ยง ในการพยายามพัฒนาศักยภาพของตัวเองให้เท่าทันกับงาน คน และเรื่องราว และถือเป็นความท้าทายที่พี่เลี้ยงต้องเผชิญในอนาคต การทำงานประเด็นเดียวกัน เรื่องเดียวกันทุกพื้นที่ อาจทำให้พี่เลี้ยงมีความเชี่ยวชาญในประเด็นนั้น ๆ แต่ในสถานการณ์ปัจจุบัน ชุมชนเปลี่ยนแปลงรวดเร็วมาก ในชุมชนไม่อาจแยกดำเนินการได้เพียงประเด็นใดประเด็นเดียว หลายเรื่องเกี่ยวพัน เชื่อมโยง เป็นเหตุเป็นผลซึ่งกัน และนักวิจัยก็สามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันได้ทุกพื้นที่ พี่เลี้ยงจำเป็นต้องมีความรู้หลายๆ ด้าน และต้องเตรียมพร้อมตลอดเวลาในการหนุนเสริม (empowerment) ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่ดีที่จังหวัดตรังมีความ

หลากหลายทางชีวภาพ มีความโดดเด่นในหลายด้าน ที่สำคัญที่เลี้ยงต้องทำงานอย่างสนุก พลังนี้จะส่งผลถึงชุมชนวิจัย

สำหรับการหนุนเสริมโครงการในช่วงที่ผ่านมาเห็นผลเป็นรูปธรรมมากขึ้น มีกิจกรรมสร้างสรรค์สามารถสร้างคน สร้างแนวคิดการพัฒนา ชุมชนเข้มแข็ง หลายพื้นที่มีหน่วยงานเข้ามาต่อยอด ทุกโครงการมีการประชาสัมพันธ์ทางสื่อ ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่ติดต่อชุมชนเป็นอย่างมาก อย่างเช่น โครงการ แนวทางการสืบสวนมโนราห์โบราณอำเภอนาโยง จังหวัดตรัง เป็นโครงการที่ศึกษามโนราห์ระดับอำเภอ พบว่ามีมโนราห์ในอำเภอนาโยงมากถึง 21 คณะ และทุกคณะเป็นมโนราห์ที่สืบทอดความเป็นมโนราห์โบราณ มีพิธีกรรมที่น่าสนใจ ความเชื่อที่ยังคงเข้มข้น การค้นหาคำตอบว่ามโนราห์แต่ละคณะมีความสัมพันธ์กันอย่างไร ทีมวิจัยได้ลงสืบค้นประวัติแต่ละคณะ จนนำมาสู่การทำผังสายมโนราห์จังหวัดตรัง ทำให้รู้ว่า จริงๆ แล้ว ล้วนมีครูหมอสายเดียวกัน เกี่ยวข้องกัน และแต่ละบ้านในอำเภอฯ ล้วนมีหิ้งสำหรับบูชาครูหมอมโนรา การสืบทอดของมโนราห์อำเภอฯ จึงเป็นไปตามธรรมเนียมความเชื่อและการปฏิบัติที่สืบทอดกันมา

โครงการ แนวทางการสร้างทางเลือกในการประกอบอาชีพเพื่อรองรับสถานการณ์วิกฤติราคายางพารา ต.คลองชีล้อม อ.กันตัง จ.ตรัง เป็นโครงการที่เกิดขึ้นช่วงที่ยางพาราดกต่ำถึงขีดสุด คนอยู่ในภาวะหมดหวังและเป็นทุกข์ กระบวนการทำงานผ่านมาประมาณปีเศษๆ คนเปลี่ยนไปมาก มีความสุข ไม่เครียด ใช้ภูมิปัญญา ใช้พื้นที่ที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด รื้อฟื้นวิถีเก่าๆ เกิดความรัก ความเอื้อเฟื้อระหว่างกัน กิจกรรมเยี่ยมบ้านหรือกิจกรรมกินอาหารครบ 5 หมู่ (เพราะตำบลคลองชีล้อมมี 5 หมู่บ้าน) ส่งผลเชิงบวกให้กับทีมวิจัยและชุมชนมากมาย มีแผนที่บ้านนำร่อง บ้านเครือข่ายทุกหมู่บ้าน แต่ละบ้านมีจุดเด่นแตกต่างกัน ทีมวิจัยหลักเก่งขึ้น และยังได้สร้างทีมวิจัยรอง ฝึกการบริหารจัดการ ฝึกเป็นแกนนำ ให้เกิดขึ้นทุกหมู่บ้าน ยิ่งทำคนยิ่งเข้ามามีส่วนร่วมมาก บางคนเปลี่ยนทัศนคติ เปลี่ยนพฤติกรรมตัวเองในทางบวกอย่างเห็นได้ชัด โครงการนี้จึงเป็นโครงการที่ยิ่งทำคนก็ยิ่งมีความสุข ประหยัดค่าใช้จ่าย สร้างรายได้เพิ่ม สร้างทางเลือกในการประกอบอาชีพ แม้ไม่มากมายแต่คนเป็นสุข และพร้อมที่จะพัฒนาไปสู่สิ่งอื่นๆ ทั้งยังเป็นพื้นที่นำร่อง เป็นพื้นที่ที่หน่วยงานต่างๆ เข้ามาต่อยอดมากมาย ภายใต้อาณัติการ “เกษตรพึ่งตนแบบคนคลองชีล้อม”

โครงการ แนวทางการจัดการป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลวังคีรี อำเภอห้วยยอด จังหวัดตรัง” ป่าพะยอมพอก ตำบลวังคีรี มีประมาณ 100 ไร่ ที่ผ่านมากถูกสัมปทานจนป่าโล่ง หลังจากนั้นชาวบ้านบุกรุกพื้นที่ปลูกยาง ปาล์ม ทำให้ทีมวิจัยต้องช่วยกันฟื้นฟูป่า สร้างฝายน้ำ และเดินจีพีเอสกับเจ้าหน้าที่เพื่อกำหนดแนวเขตที่ชัดเจน พบว่าที่ป่าหายไปเล็กน้อย ทำให้ต้องมีมาตรการ กติกาการอนุรักษ์ป่าร่วมกัน นอกจากนี้ป่าพะยอมพอกติดกับที่ป่าสุสัตว์ซึ่งมีเนื้อที่ในการดูแลหลายพันไร่ ได้ยกที่จำนวน 40 ไร่ ให้ผนวกเข้ากับที่ 100 ไร่ ให้ทีมวิจัยและคนในชุมชนดูแล ปัจจุบันไม่มีการบุกรุกป่าแล้ว และป่ากำลังเริ่มฟื้นตัว

มีการปลูกป่าเพิ่มขึ้นทุกปี ปีละหลายพันต้น ดูแล ใส่ปุ๋ย สร้างฝายมือเพื่อกักเก็บน้ำไว้หน้าแล้งสำหรับไม้และสัตว์ ตอนนี้เพิ่มเป็น 4 ฝาย คนในชุมชนรับรู้และช่วยกันดูแลป่าต้นน้ำ สร้างการเรียนรู้กับเยาวชนในชุมชน จัดกิจกรรมสร้างสรรค์ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี

โครงการ อนุรักษ์พะยูน ตำบลเกาะลิบง อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง พะยูนเป็นสัตว์สำคัญของทะเลไทย ที่เกาะลิบงมีมากที่สุด ประชากรพะยูนเท่าที่มีการบินสำรวจรอบปีที่ผ่านมาพบประมาณ 150-200 ตัว และมีพะยูนคู่แม่ลูกหลายคู่ จึงมีแนวโน้มที่ดีขึ้น ที่ผ่านมาพะยูนที่เกาะลิบงและบริเวณใกล้เคียง ตายปีละประมาณ 8-12 ตัว รอบปีที่แล้วตายน้อยลงเช่นกัน สาเหตุการตายส่วนใหญ่ติดเครื่องมือประมง ป่วย และอื่นๆ เล็กน้อย นักวิชาการ หน่วยงานต่างๆ พยายามศึกษาวิธีการดำรงชีวิตของพะยูน รวมถึงการติดแท็กโครงการพะยูนเกิดขึ้นด้วยเพราะการติดแท็กเมื่อประมาณเกือบ 2 ปีก่อน ที่ชาวบ้านเห็นว่าเป็นการติดแท็กที่ไม่ถูกต้อง เป็นอันตรายต่อพะยูน จึงพยายามรวมตัวคัดค้าน แต่ก็มีหลายหน่วยงาน นักวิชาการทั้งไทยและเมืองนอก พยายามอยู่เรื่อยๆ การเกิดกลุ่มพิทักษ์พะยูนที่ผ่านโครงการวิจัย ได้เกิดคนกลุ่มใหม่สนใจเกาะลิบง ที่มีหลายวัน กิจกรรมเรียนรู้เพื่อเป็นผู้พิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์หายากทางทะเลดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ผูก เรียนรู้ จากหน่วยงานที่มีความรู้มีความเชี่ยวชาญจนสามารถทำงานเป็นผู้พิทักษ์ได้ ปัญหาที่เกิดขึ้นกับสัตว์หายาก พะยูน ยังคงมีอย่างต่อเนื่อง เหตุการณ์การลักลอบตัดเชี้ยวพะยูนเมื่อต้นปีที่ผ่านมาโดยหน่วยงานของภาครัฐทำให้คนบนเกาะได้เรียนรู้ร่วมกันมากขึ้น และรวมตัวเพื่อปกป้องพะยูนมากขึ้น อย่างไรก็ตามการทำงานของทีมวิจัยภายใต้ทีมพิทักษ์พะยูน ยังต้องผูก เรียนรู้การช่วยเหลือสัตว์หายาก อุปกรณ์พื้นฐานเพื่อใช้ในการทำงาน รวมทั้งการปกป้องทรัพยากร มาตรการกติกาที่คนในชุมชนมีส่วนร่วม หน่วยงานยอมรับ ผลักดันให้มีการวางหุ่น จัดโซนพิเศษที่เป็นแหล่งอาหาร หญ้าทะเล เพื่อให้พะยูนหากินได้อย่างมีความสุข

การทำงานของนักวิจัยโครงการอนุรักษ์พะยูน ภายใต้ชื่อ ทีมพิทักษ์ดุหยง (ดุหยงถิ่นใต้ พะยูน) ได้รับความสนใจมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทางทะเล เมื่อเดือนกันยายนที่ผ่านมา กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ได้จัดการสัมมนาระดับประเทศเรื่องพะยูนและหญ้าทะเล ได้เชิญทีมวิจัยขึ้นไปเสวนาร่วมกับหัวหน้าส่วนต่าง ๆ ได้รับความสนใจมาก ถึงขั้นประกาศเป็นวาระแห่งชาติ แต่การดำเนินงานของทีมพิทักษ์ดุหยง คงยังไม่จบเพียงเท่านี้ ยังมีภารกิจที่ต้องสานต่ออีกมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการกำหนดแนวอนุรักษ์และการวางหุ่น

การทำงานช่วงที่ผ่านมา แม้จะมีประเด็นที่หลากหลาย แต่ทุกพื้นที่ทุกประเด็น ทีมวิจัยพัฒนาตัวเอง เก่งขึ้นอย่างชัดเจน สร้างการมีส่วนร่วมทั้งในพื้นที่นอกพื้นที่ บางคนสามารถเป็นวิทยากรได้ และพี่เลี้ยงก็ได้พยายามพัฒนาศักยภาพตัวเองด้วยเช่นกัน ผ่านการประชุม เวที ร่วมแลกเปลี่ยน ร่วมกิจกรรม

สังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ศึกษาดูงาน อบรม เพื่อติดอาวุธในการทำงานให้มีประสิทธิภาพ สนับสนุนให้โครงการวิจัยดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์ทุกโครงการ ประสานหน่วยงาน ภาควิชา หน่วยงาน และรวมทั้งพัฒนาโครงการในพื้นที่ใหม่ๆ เพื่อให้ได้นักวิจัยใหม่ๆ เข้าร่วมกระบวนการ เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็งตามปรัชญาองค์กร “สร้างสรรค์ปัญญา พัฒนาท้องถิ่น”

ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดตรัง

กันยายน 2560

บทที่ 1

บทนำ

โครงการศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดตรัง 2560

หลักการและเหตุผล

จังหวัดตรังมีสภาพพื้นที่เป็นเนินสูง ๆ ต่ำ ๆ สลับด้วยภูเขาใหญ่น้อยกระจายอยู่ทั่วไป มีภูเขาเป็นกำแพงล้อมรอบ กันพรมแดนระหว่างตรัง-พัทลุง-กระบี่-นครศรีธรรมราช-สตูล ตรังเคยเป็นเมืองท่าสำคัญของหัวเมืองภาคใต้ มีจุดเด่นหลายอย่าง มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ธรรมชาติสวยงาม อาหารอร่อย หลากรูปแบบ หลากรสชาติ สถานที่ท่องเที่ยวมากมาย หลายอย่างที่ตรังไม่เหมือนที่อื่น ทั้งทะเล ภูเขา เกาะ แก่ง ถ้ำ บ่อน้ำร้อน วิถีทุ่งนา สถาปัตยกรรม อาหาร ศิลปะพื้นบ้าน วัฒนธรรมท้องถิ่น และแต่ละปีแต่ละช่วงตรังจะมีจุดเด่นจุดขายแตกต่างกันเพราะทุนทางด้านสิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม ประเพณี ยังมีอีกมาก อาทิ ประเพณีงานศพ ที่ถือว่าเป็นงานที่คนตรังให้ความสำคัญมาก มีการพิมพ์แผ่นประกาศไปติดตามสถานที่ต่างๆ ที่ผู้คนผ่านไปผ่านมาเห็นได้สะดวก ในงานศพเลี้ยงอาหารแบบโต๊ะจีน รถที่เข้าขบวนแห่ศพเจ้าภาพนำผ้าขาวม้าหรือผ้าขนหนูผูกรถทุกคัน และยังมีซองใส่เงินเล็กๆ น้อยๆ เป็นสินน้ำใจ ในรอบปีมีงานสำคัญๆ เกือบทั้งปี อาทิ กินเจ ลากพระ งานเฉลิมฉลองวันรัฐธรรมนูญ วิวาทใต้สมุทร เทศกาลอนุรักษ์หอยตะเภา เทศกาลขนมเค้ก หมูย่าง ไหว้พระจันทร์ สารทเดือนสิบ สงกรานต์ ลอยกระทง เบิกฟ้าอันดามัน เป็นต้น

สถานที่ท่องเที่ยวครบทั้งภูเขา น้ำตก ทะเล ทุ่งนา ถ้ำ ป่า อาทิตหาดปากเมง เป็นหาดทรายยาวเหยียดเป็นรูปพระจันทร์ครึ่งเสี้ยว ใกล้เคียงกันมีเกาะน้อยใหญ่เรียงรายสวยงาม เป็นเอกลักษณ์ตรัง หาดเจ้าไหม ริมหาดมีต้นสนเรียงรายร่มรื่น มีถ้ำโบราณมีโครงกระดูกมนุษย์สมัยดึกดำบรรพ์ หาดหยงหลิง หาดสำราญ เกาะสุกร เกาะลิบง ถ้ำมรกต เกาะกระดาน บ่อน้ำร้อน – ใต้น้ำแร่บ้านควนแคง สันหลังมังกร 6 ตัว เป็นแหล่งท่องเที่ยว Unseen ทางทะเลแห่งใหม่ “สันหลังมังกรเหลือ” “สันหลังมังกรเกล็ดทองคำ อยู่ปะเหลียน” “สันหลังมังกรนิล” ที่หาดสำราญ “สันหลังมังกรหยก” “สันหลังมังกรทับทิมสยาม” ที่เกาะสุกร และ “สันหลังมังกรเผือก” ที่บ้านมดตะนอย เกาะลิบง ถ้ำลอด หรือทางเลือกสำหรับนักท่องเที่ยวที่ชอบเดินป่า ปีนเขา ชมธรรมชาติ อาทิ เขาเจ็ดยอด ภูเขาหมอก ภูเขาเมฆ เขาเทียมป่า เขาน้ำพราย ฯลฯ ภูเขาหลายลูกในจังหวัดตรังมีร่องรอยทางโบราณคดี มีโครงกระดูก ภาพเขียนสี ถ้วยขาม ฯลฯ

ตรังเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ด้านอาหาร จนได้ฉายาว่า “เมืองคนช่างกิน” เพราะตรังมีหลายเชื้อชาติ ศิลปะการทำอาหารจึงมีให้เลือกมากมาย นักท่องเที่ยวที่ไปตรังนิยมกินอาหารที่มีให้เลือกหลายแบบ หลายประเภท กินได้ตลอดเวลา ยังมีตึกเก่าอาคารบ้านเรือนที่ปะปนทั้งสถาปัตยกรรมแบบชิโน-โปรตุกีส จีน ฝรั่งเศส และเรือนไทยยุค 100 ปี ประเพณีวัฒนธรรมของตรังก็น่าสนใจ เมืองตรัง มีเสน่ห์เสมอ ปี 2557 ตรังเคยเป็น “เมืองต้องห้ามพลาด” 1 ใน 12 จังหวัดของประเทศ นั่นเพราะตรังมีสถานที่ท่องเที่ยวที่สวยงามมากมาย และหลากหลาย มีกิจกรรมที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวทั้งปี เสน่ห์ของตรังจึงครบถ้วน อีกทั้งตรังยังมีความรุ่มรวยด้านภัยธรรมชาติ ภัยก่อการร้าย อากาศสบายๆ ทั้งปี ธรรมชาติสวยงาม ผู้คนอัธยาศัยดี จึงถือได้ว่าตรังเป็นเมืองที่น่าอยู่

แต่สำหรับประชาชนส่วนใหญ่ของตรังรายได้หลักมาจากภาคเกษตร ซึ่งลดลงไปมาก เพราะรายได้จากพืชเศรษฐกิจ คือสวนยางและสวนปาล์มราคาต่ำ ส่งผลกระทบต่อวงจรเศรษฐกิจทั้งระบบ ยังดีที่มีภาคการท่องเที่ยวมาพยุงไว้บ้าง แต่การท่องเที่ยวทางทะเลก็สร้างรายได้ปีละ 6 เดือนเท่านั้น และรายได้ตกอยู่เพียงบางกลุ่ม การที่จะทำให้คนตรังมีความสุขได้ ก็ต้องทำให้มีรายได้เข้ามาทดแทนรายได้จากยางพารา และปาล์มน้ำมัน ทำให้เมื่อเดือนสิงหาคมที่ผ่านมา จังหวัดตรังได้ทบทวนศักยภาพ และกำหนดวิสัยทัศน์ ปี 2561-2564 ใหม่ จาก “ตรังเมืองแห่งความสุข” เป็น “ตรังเมืองแห่งความสุข บนฐานการเกษตรและการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์” ซึ่งได้ผนวกเอาอาชีพเกษตรที่เน้นพอเพียงและปลอดภัย ที่จะนำไปสู่การท่องเที่ยวแบบปลอดภัยของตรังเข้าไปด้วย และได้กำหนดยุทธศาสตร์ตรังไว้ดังนี้

ยุทธศาสตร์จังหวัดตรัง

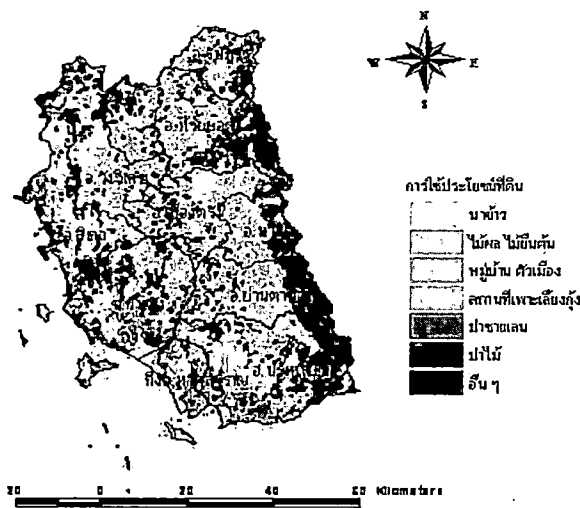
1. สร้างเศรษฐกิจด้านการเกษตรและอุตสาหกรรมให้ยั่งยืน
2. ส่งเสริมพัฒนาการท่องเที่ยวและพัฒนาคุณภาพชีวิต
3. สร้างความมั่นคงด้านทรัพยากร ที่เหมาะสมกับชุมชนพื้นที่อย่างยั่งยืน
4. บริหารจัดการทรัพยากรให้เหมาะสม

จะเห็นได้ว่า วิสัยทัศน์และยุทธศาสตร์จังหวัดตรัง กับโครงการวิจัย เป็นไปในทิศทางเดียวกับยุทธศาสตร์จังหวัด โครงการที่อยู่ระหว่างดำเนินการ เช่น โครงการมโนราห์อำเภอนาโยง การจัดการป่าต้นน้ำวังคีรี การอนุรักษ์พะยูน เศรษฐกิจพึ่งตนตำบลคลองชีล้อม ล้วนสอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาของจังหวัด และในปี 2560 และยังมีประเด็นที่จะขับเคลื่อนโครงการเพื่อสร้างความมั่นคง การจัดการทรัพยากร และการท่องเที่ยว ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิต และสร้างความมั่นคงให้ชุมชน นำไปสู่การสร้างสุขบนวิถี ทั้งหมดนี้จะนำไปสู่การตอบโจทย์ของจังหวัด

โดยเฉพาะเรื่องความมั่นคงในที่ดินทำกิน ซึ่งถือเป็นความมั่นคงขั้นพื้นฐานในชีวิต ที่จะเปลี่ยนเป็นความมั่นคงด้านอื่นๆ เป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตโดยตรง เกิดการบริหารจัดการทรัพยากรที่เหมาะสม ลดความเหลื่อมล้ำในสังคมชนบท และนำไปสู่การพัฒนาอาชีพเกษตรให้ประชาชนมีความมั่นคงด้านเศรษฐกิจ คนตรังถึงจะมีความสุข

จังหวัดตรังมีปัญหาเรื่องการบุกรุกป่าทุกประเภท ขาดข้อมูลวิจัยและพัฒนาเกี่ยวกับปัญหาที่ดินที่ชัดเจน ขาดความต่อเนื่องในการแก้ปัญหา แนวเขตทับซ้อน การแย่งชิงการสิทธิครอบครอง การใช้แผนที่คนละใบของหน่วยงาน ประชาชนไม่ให้ความร่วมมือ ขาดจิตสำนึก ขาดการบูรณาการ เจ้าหน้าที่รัฐมีน้อย ยังเป็นปัญหาที่แก้ไม่ได้ แม้รัฐบาลจะประกาศนโยบาย One Map แต่ก็ยังไม่แน่ใจว่าจะสามารถแก้ปัญหาได้จริงหรือไม่ การจัดการที่ดิน จึงสอดคล้องกับความสุขความเป็นอยู่ของเกษตรกรโดยตรง เพราะตรังมีอาชีพหลักคือทำการเกษตร ซึ่งติดอันดับที่ 4 พื้นที่ที่มีการปลูกยางพาราหนาแน่นมากที่สุด รองลงมาคือปาล์มน้ำมัน ผลไม้ สวนสมรม ส่วนพืชเศรษฐกิจอื่นๆ ไม่มีเลย

เมื่อรายได้หลักมาจากภาคเกษตร แต่ในภาวะที่ราคาสถิตผลทางการเกษตรตกต่ำ คนก็ต้องปรับตัว ส่วน

หนึ่งที่ทำได้เลยคือ การประหยัดค่าใช้จ่าย สร้างรายได้ทางเลือกเพิ่ม และพยายามใช้พื้นที่ที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด หลังจากนั้นจึงจะเริ่มปรับตัว วางแผนการทำอาชีพใหม่ ซึ่งขณะนั้นนโยบายรัฐบาลก็ให้ลดการเกษตรเชิงเดี่ยว หันไปสนับสนุนการทำเกษตรแบบผสมผสานเพื่อลดความเสี่ยง และต้องการให้เป็นเกษตรที่ปลอดภัยสำหรับทุกคน และยังต้องการให้เพิ่มความเขียวให้พื้นที่ ปลูกต้นไม้ใหญ่เพื่อรักษาความชุ่ม

ชื้น ซึ่งการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตแบบนี้ไม่ใช่เรื่องง่าย ต้องเริ่มจากการเห็นปัญหา แล้วเริ่มปรับทัศนคติ ถึงจะปรับพฤติกรรมตัวเองได้ และปรับคนเดียวอาจอยู่ไม่รอด ต้องปรับเป็นส่วนใหญ่ ปรับกันทั้งชุมชน และค่อยๆ ขยายผล ไปพื้นที่อื่นๆ ที่สำคัญต้องสร้างความมั่นใจให้เกิดขึ้นให้ได้ กระบวนการวิจัยต้องเน้นตรงนี้ ทำให้เกิดความเชื่อ ถึงจะเกิดพลังแห่งความเปลี่ยนแปลง

การดำเนินงานของศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดที่ผ่านมา ดำเนินงานภายใต้กรอบการทำงาน แต่พื้นที่ที่ Node หรือศูนย์ประสานงานเข้าไปให้การสนับสนุน ยกกระดับจาก 1 ชุมชน เป็นระดับตำบล และอำเภอ ซึ่งจะต้องใช้พลังความสามารถและการทุ่มเทมากกว่าเดิม ตามบริบทที่มีความหลากหลายขึ้น กว้างขึ้นทั้งตัวกลุ่มเป้าหมายและพื้นที่ บทบาทหลักคือการติดตามหนุนเสริม พัฒนาโครงการ ส่วนการติดตามโครงการนั้น ได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ปี 2559 มีโครงการที่อยู่ระหว่างดำเนินงาน 4 โครงการ และปิดโครงการแบบสมบูรณ์ 1 โครงการ และได้รับโครงการวิจัยดีเด่น จากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยไปเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2559 1 โครงการ คือ โครงการถอดบทเรียนที่ดินทำกินตำบลบ้านควน อำเภอเมือง จังหวัดตรัง แม้เสร็จสิ้นโครงการไปแล้ว แต่ในพื้นที่ยังมีงานที่จะต้องสานต่อ ส่วนหนึ่งต้องพิสูจน์สิทธิเพิ่ม ส่วนหนึ่ง ต้องหาทางออกจากการอ่านแปลภาพถ่ายทางอากาศเมื่อปี 2510 ที่ไม่สามารถออกเอกสารสิทธิให้ได้

ปัจจุบันสภาพพื้นที่เปลี่ยนเป็นที่ดินทำกิน เป็นบ้านเรือนที่อยู่อาศัยเต็มพื้นที่แล้ว ไม่มีพื้นที่หวงห้ามสำหรับประชาชนได้ใช้ร่วมกันอีกต่อไป พื้นที่เหล่านี้จะมีทางออกประการใดจะต้องนำสู่กระบวนการแก้ปัญหาต่อไป

มโนราห์หรือโนรา เป็นโครงการระดับอำเภอ โนราเป็นศิลปะการแสดง เป็นสัญลักษณ์เชิงวัฒนธรรมที่โดดเด่นอยู่คู่ตรังและคนใต้ มายาวนาน เป็นการแสดงที่นิยมใช้รับเจ้านาย เชื้อพระวงศ์ และกษัตริย์ โครงการนี้เป็นการศึกษา ข้อมูล ประวัติความเป็นมาของโนราทุกคน รวมถึงพิธีกรรม บทบาทต่อชุมชน การแสดง และสถานะที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน รวมถึงการนับสายเครือญาติมโนราห์ พิธีกรรมเก่าๆ การสืบทอด เป็นการศึกษาเพื่อสร้างการมีส่วนร่วม รัก ผูกพัน ด้วยการนับถืออาจารย์โนราสายเดียวกัน ครูหมอเดียวกัน เน้นการเรียนรู้เพื่อสร้างความรัก ความภาคภูมิใจในสายสัมพันธ์ อย่างไรก็ตาม มีหลายอย่างที่เพิ่งค้นพบในการวิจัยครั้งนี้ อาทิ พบว่ามีหัวหน้าคณะหลายคนเป็นคนรุ่นใหม่ มีความคิดดี และสามารถโต้ตอบกลอนสด หรือมุกโต้ได้ และหลายคนยังรับการสืบทอดทำพิธีกรรมเก่าๆ ที่หายไปแล้วได้ เช่น การรำเพลงหอก รำฟันหัวควาย ร่ายว๊ทับ เป็นต้น และยังได้เชื่อมต่อกับมโนราห์พื้นที่อื่นๆ ในจังหวัดตรังด้วย การรักษาสิ่งดั้งเดิมด้านประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อเกี่ยวกับโนราเอาไว้ จึงเป็นสิ่งสำคัญส่วนหนึ่งของตรังที่จะบอกความเป็นตัวตน ความมีเอกลักษณ์ และการนำไปสู่การพัฒนาชุมชนท้องถิ่น เป็นแหล่งท่องเที่ยว เป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญ หน่วยงานต่างๆ สามารถเข้ามาส่งเสริม ต่อยอดได้ทันที

โครงการอนุรักษ์พะยูน ตำบลเกาะลิบง อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง เป็นอีกโครงการที่น่าสนใจ เกาะลิบงมี 4 หมู่บ้าน และพะยูนที่ลิบงก็โดดเด่นด้วยเรื่องราวเรื่องเล่ามากมาย กลางปีที่ผ่านมามีศูนย์วิจัยและพัฒนาทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งทะเลอันดามันได้ทำการบินสำรวจพบฝูงพะยูนเพิ่มจำนวนมากขึ้นคาดว่าน่าจะ 150 ตัวขึ้นไป และพบพะยูนแม่ลูกเพิ่มขึ้นมากกว่า 10 คู่ แต่ละฝูงก็มีจำนวนมากขึ้นด้วย ตั้งแต่ 1-50 ตัวต่อฝูง เป็นสัญญาณที่ดีว่าจำนวนประชากรพะยูนเพิ่มขึ้น ทีมวิจัยได้ขอค้นพบว่าพะยูนจะอยู่ที่ลิบงไม่ได้ถ้าไม่มีหญ้าทะเล และไม่ชอบให้มีคนรบกวนที่อยู่ ที่กิน ทีมวิจัยพยายามร่างกติกาการอนุรักษ์พะยูน เปิดเวที รับฟังข้อเสนอแนะ ฝึกการช่วยชีวิตสัตว์ทะเล เตรียมความพร้อม จัดโซนนิ่งพื้นที่อนุรักษ์หญ้าทะเลให้เป็นพื้นที่ปลอดภัย เป็นแหล่งอาหารของพะยูน ได้รับความร่วมมือดี แต่ปัญหาคือยังไม่มียางประมาณสำหรับการวางหุ่น ซึ่งเป็นเรื่องจำเป็น เพราะในทะเลไม่มีหมุดหมาย เรือนักท่องเที่ยวไม่รู้ว่าจะตรงไหนอย่างไรเป็นการรบกวนพะยูนเป็นหน้าที่ของทีมวิจัยผู้พิทักษ์ดุหยงที่จะต้องดำเนินการต่อไป

โครงการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำวังคีรี อำเภอย้ายยอด เป็นโครงการระดับตำบลเช่นกัน ต่อยอดจากโครงการยุติธรรมชุมชนเพราะทีมวิจัยมองว่า วังคีรีเป็นรอยต่อระหว่างนครศรีธรรมราชกับตรัง เป็นแหล่งต้นน้ำ แต่ป่าถูกบุกรุกทำลาย จึงพยายามใช้กระบวนการวิจัยเข้าไปแก้ปัญหา ที่ผ่านมาร่วมเดินแนวเขตกับเจ้าหน้าที่อุทยานฯ ปลุกป่า ออกแบบกติกาการรักษาป่าร่วมกับชุมชน และเก็บข้อมูลการใช้ประโยชน์จากป่าตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน โครงการนี้ได้รับความร่วมมืออย่างดีจากเจ้าหน้าที่ทุกส่วน และพยายามดึงการมีส่วนร่วมจากสถาบันการศึกษา เพราะที่ผ่านมามีชาวบ้านพยายามปลูกป่าทุกปี แต่ต้นไม้ยังไม่โตเนื่องจากป่าขาดน้ำ จึงต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายฝ่ายในการสำรวจหาพื้นที่ทำฝาย และการวางแผนการปลูกป่าใหม่เพื่ออนาคตให้เป็น

ที่ป่าสมบูรณ์และจัดส่วนหนึ่งที่ปศุสัตว์ยกให้เป็นป่าสำหรับการท่องเที่ยว โครงการนี้จะเป็นอีกโครงการที่ช่วยด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และการเพิ่มพื้นที่ป่า

โครงการแนวทางแก้ปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจของชาวสวนยางตำบลคลองชีล้อม อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง เป็นอีกพื้นที่ที่ต่อยอดจากโครงการยุติธรรมชุมชน ถือเป็นโครงการที่สอดคล้องกับสถานการณ์เป็นอย่างดี เพราะคนเจอวิกฤติปัญหาทางพาราเป็นหนี้เป็นสิน ตกอยู่ในสภาพไร้ทางออก โครงการนี้เป็นการรื้อฟื้นวิถีเดิมๆ ขึ้นมาใหม่ ช่วงแรกเป็นการพาไปศึกษาเรียนรู้เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนการปลูกพืช เพื่อให้เห็นภาพ มีกำลังใจ จากนั้นจึงค่อยๆ เติมกิจกรรมสร้างการเรียนรู้ สร้างความรักระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน ให้เห็นข้อดีของการยึดแนวเกษตรพึ่งตนมาเป็นหลัก ค่อยๆ ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนความคิด และพฤติกรรม โครงการนี้เป็นโครงการระดับตำบล วางโครงสร้างกลไกทีมวิจัย โดยให้มีทีมวิจัยหลักครบทั้ง 5 หมู่บ้าน ให้แต่ละคนไปคัดเลือกหาแนวร่วม สร้างทีมระดับหมู่บ้าน เป็นเครือข่ายระดับหมู่บ้าน ะละ 10 คน รวม 50-60 หลังคาเรือน ให้ทีมวิจัยลงพื้นที่สำรวจข้อมูลพื้นฐาน ฝึกการทำงาน สร้างความเป็นทีม จากนั้นจัดกิจกรรมเยี่ยมบ้านที่คัดเลือกหมู่บ้านละ 3 หลัง ให้ทีมระดับตำบลลงไปเยี่ยม เพื่อสำรวจความพร้อม ดูพื้นที่ รับฟังปัญหาความต้องการ จนได้ข้อมูลเบื้องต้นประมวลภาพรวม เสนอต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ปีที่ผ่านมา คลองชีล้อมมีปัญหาภัยแล้งอย่างหนัก ฝนไม่ตกถึง 7 เดือน ต้นไม้ตาย ดินแข็ง ขาดน้ำ พร้อมๆ กับการรับรู้ข้อมูลว่า ราคายางพาราตกต่ำไปอีกนาน เป็นช่วงที่ทีมวิจัยได้ใช้โอกาสในการเตรียมความพร้อม ทำกิจกรรมต่างๆร่วมกับสมาชิกเครือข่าย บางบ้านเริ่มคิด ปรับตัว วางแผน ในการทำเกษตร ช่วงหน้าแล้งจึงปรับกิจกรรมลงพื้นที่เยี่ยมบ้าน ทำให้เกิดแรงกระเพื่อม เกิดความเคลื่อนไหวเชิงบวกต่อเครือข่ายเกษตรพึ่งตนทั้ง 5 หมู่บ้านเป็นอย่างมาก เห็นการปรับพฤติกรรม ปรับความคิด ปรับความสัมพันธ์ รื้อฟื้นวัฒนธรรมเก่าๆ เกิดความรักสามัคคี การแบ่งปันคืนมา โดยเฉพาะกิจกรรมเยี่ยมบ้านเป็นกิจกรรมที่สร้างสรรค์มาก สร้างการมีส่วนร่วมสร้างแรงกระตุ้นแรงกระเพื่อมให้กับชุมชนอย่างเด่นชัด พบว่า ในตำบลคลองชีล้อมมีสิ่งดีๆ อยู่มากมาย หลากหลาย ครบถ้วน ที่จะนำไปสู่การวางทิศทางของตำบลในอนาคต ทั้งด้าน สุขภาพพึ่งตน เกษตรพึ่งตน และการบริการจัดการทรัพยากร ซึ่งเป็นสิ่งที่สังคมต้องการในอนาคต คนคลองชีล้อมส่วนหนึ่งยังรักษาวิถีเดิม เกษตรผสมผสาน การรักษาป่า การอยู่กับธรรมชาติ ใช้ธรรมชาติบำบัด การรักษาตัวเอง รักษาตนเองด้วยสมุนไพร เรื่องราวเหล่านี้ต้องได้รับการขัดเกลา รวบรวมองค์ความรู้ วิเคราะห์ จัดระบบ จะเป็นอีกหนึ่งพื้นที่เรียนรู้ที่น่าสนใจ เห็นการพัฒนาคน ในขณะที่ผู้นำทีมวิจัยก็พัฒนาตัวเอง จนสามารถจัดกระบวนการได้เอง เป็นอีก 1 โครงการที่ดำเนินการได้ถูกจังหวะเวลา และตรงความต้องการของคน และกลายเป็นพื้นที่นำร่องเป็นพื้นที่ตัวอย่างของหน่วยงานราชการหลายหน่วยงาน ทั้งระดับอำเภอและจังหวัดไป

การดำเนินงานของศูนย์ประสานงานยังคงต้องยึดความต้องการของชุมชนเป็นหลัก คนตรังอยู่ในภาคเกษตร คือยางพารา และปาล์มน้ำมัน เป็นหลัก เมื่อชุมชนประสบปัญหาด้านเศรษฐกิจ การพัฒนากระบวนการก็มีความสำคัญ ทำอย่างไรให้ชุมชนที่ต้องการทางออกได้มีทางเลือก ทำอย่างไรชุมชนที่ต้องรับกระแสภายนอกได้มีโอกาสจัดการวางระบบภายในให้เข้มแข็ง บนฐานวิถี และวัฒนธรรม พร้อมๆ กับการแก้ปัญหาปากท้อง บางเรื่องทำได้ แต่บางเรื่องก็ต้องใช้ความเชื่อมโยง เช่น คนประสบปัญหาเรื่องน้ำ ทำให้

ประกอบอาชีพเกษตรไม่ได้ ปัญหาเรื่องน้ำต้องดูที่สาเหตุ ก็คือมีการทำลายทรัพยากรป่า การจะแก้ปัญหาได้ระยะยาวก็ต้องใช้ชุมชนเห็นความสำคัญของการมีป่า มีป่าถึงจะมีน้ำ เมื่อมีน้ำ การประกอบอาชีพก็ทำได้ตามปกติ ถือได้ว่าสอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์ของจังหวัด และตอบสนองความต้องการของพื้นที่และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ กระบวนการวิจัยที่ Node ตรงได้บ่มเพาะกระจายไปในหลายๆ ชุมชน เกิดชุมชนวิจัย เกิดชาวบ้านนักวิจัยที่สามารถจัดการชุมชนตัวเอง ปัญหา และเรื่องราวต่างๆ ในชุมชนโดยใช้ปัญญาและเหตุผล พัฒนาศักยภาพตัวเอง จนเป็นที่ยอมรับของบุคคลภายนอก หน่วยงานต่างๆ มากขึ้น การประสานงานง่ายกว่าเดิม กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นสร้างความเปลี่ยนแปลง พัฒนา ควบคู่กับการสร้างการเรียนรู้หลายพื้นที่ที่สามารถยกระดับการเรียนรู้ได้ อาทิ กลุ่มทอผ้านาหมื่นศรี มโนราห์ อนุรักษ์ป่าชายเลน คลองชีล้อม วังคีรี การแก้ปัญหาที่ดินทำกิน การท่องเที่ยวบนวิถีชุมชนคนเกาะสุกร เกาะลิบง ฯลฯ

องค์ความรู้เกี่ยวกับการทำงานของศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดตรังที่สำคัญคือการพัฒนาคนทำงาน ทั้งเจ้าหน้าที่ และนักวิจัย ให้เข้าใจความสำคัญของงานที่ทำ การสร้างความสัมพันธ์ ความรู้สึกที่ดีระหว่างพี่เลี้ยงกับนักวิจัยเป็นด่านแรก ทำงานแบบพี่-น้อง-ญาติ-เพื่อน ที่ปรารถนาดีต่อกัน มีส่วนต่อการเคลื่อนไหวงาน ที่เหลือเป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อนำไปสู่เป้าหมาย การออกแบบโครงการก็มีส่วนสำคัญ สนุก ไม่เบื่อ สร้างการมีส่วนร่วมระหว่างทาง วางบทบาทนักวิจัยให้เหมาะสม การเงินต้องให้ชุมชนโปร่งใส ที่สำคัญต้องติดตามงานอย่างใกล้ชิดทุกพื้นที่ แม้ว่าในปัจจุบันหน่วยงาน องค์กรต่างๆ จะเข้าไปส่งเสริม ทำกิจกรรมกับชุมชนมากมาย แต่กระบวนการของสกว.ยังมีความโดดเด่น ละเอียด ลึกซึ้ง และเป็นกระบวนการที่ได้รับการยอมรับทั้งภายในชุมชนและหน่วยงานที่เข้าไป ซึ่งวัดได้จากความสามารถ ศักยภาพของนักวิจัยในท้องถิ่น

สำหรับทิศทางการขับเคลื่อนของศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดตรัง นอกจากติดตามโครงการที่อยู่ระหว่างดำเนินงานให้ได้ตามวัตถุประสงค์แล้ว ยังต้องขับเคลื่อนงานใหม่เพิ่มในปี 2560 ให้เท่าทันต่อสถานการณ์และสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ของจังหวัดให้มากขึ้น (การอนุรักษ์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การท่องเที่ยว การสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและชีวิตให้ประชาชน เกษตรพึ่งตน (เกษตรปลอดภัย) โครงการที่อยู่ระหว่างพัฒนา ดังนี้ โครงการแก้ปัญหาที่สาธารณะจังหวัดตรัง เป็นประเด็นที่ข้าราชการกรมที่ดิน ให้ความสำคัญและต้องการสร้างนวัตกรรมในการแก้ปัญหา เพราะที่สาธารณะกระทบต่อความเป็นอยู่ของประชาชนมากที่สุด เป็นพื้นฐานปัญหาต่างๆ อีกมาก การดำเนินงานวางไว้ 2 ระดับ คือระดับของการสืบค้นเก็บข้อมูลที่สาธารณประโยชน์ที่มีในจังหวัดตรัง และระดับที่ 2 ใช้กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นเข้าไปสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับพื้นที่ที่มีความพร้อม โดยใช้ประสบการณ์ ความรู้ ความสามารถของทีมวิจัยที่ดินบ้านควน เป็นพี่เลี้ยง ซึ่งหากจังหวัดตรังแก้ปัญหาที่สาธารณะเชิงระบบได้ จะเป็นแนวทางให้กับที่อื่นๆ ต่อไป

โครงการจัดการที่สาธารณะตำบลบ้านควน เป็นโครงการต่อยอด สานต่อการพิสูจน์สิทธิที่ยากกว่าเดิม ยกระดับไปสู่การจัดการที่สาธารณะที่ยังมีอยู่ในตำบลและยังเป็นที่ต้องการของหน่วยงานภาครัฐ เพื่อให้เป็นที่ที่คนตำบลบ้านควนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน และยังมีโครงการที่ศึกษาสิ่งดีๆ ที่มีในชุมชนเพื่อ

นำไปสู่การจัดการการท่องเที่ยวที่เหมาะสม คือ ที่บ้านมดตะนอย และที่หาดปากเมง ซึ่งเป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางทะเลเก่าแก่ของตรัง เป็นประตูสู่ท้องทะเลอันดามัน 2 พื้นที่นี้มีศักยภาพทางธรรมชาติ แต่ที่ต้องจัดการคือการสร้างความภาคภูมิใจในความเป็นเจ้าของพื้นที่ร่วมกัน การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ สิ่งดีๆ ที่อยู่ในชุมชน ทุนทางสังคม วัฒนธรรม ศาสนา เพื่อเรียนรู้ ปรับตัว และนำไปสู่การสร้างสิ่งดีๆ ในชุมชน รองรับการท่องเที่ยวในรูปแบบที่ชุมชนต้องการ

โครงการใหม่พื้นที่ใหม่ที่จะเข้าสู่กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่อยู่ในการดูแลของ Node ตรัง ปี 2560 จึงเป็นโครงการที่มาจากเหตุผล ความจำเป็น ความต้องการของชุมชน และเป็นเรื่องที่สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ของจังหวัดทุกพื้นที่ กระบวนการในการขับเคลื่อนของ Node ที่ผ่านมา ได้สร้างการยอมรับให้สังคมมากพอสมควร ชื่อของ สกว. เป็นที่รู้จักมากขึ้น ส่งผลให้การทำงานประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ ง่ายขึ้น การขับเคลื่อนงานแต่ละพื้นที่แต่ละประเด็น จึงให้ความสำคัญกับการร่วมมือ ส่งต่อ ให้สถาบันการศึกษา / หน่วยงานที่มีหน้าที่มาดำเนินการต่อ ภายใต้ความจำเป็น หรือประเด็นของแต่ละพื้นที่ ยกกระดับกลุ่มเป้าหมาย ขยายขอบเขตมากกว่าชาวบ้าน/มากกว่า 1 ชุมชน สนับสนุนประเด็นที่ตรงกับสถานการณ์ นโยบาย และตามความสนใจของพื้นที่ โดยไม่ยึดติดกับประเด็น แต่เป็นการประเมินศักยภาพตัวเอง (Node) ในการหนุน พร้อมทั้งเหตุผลและความสำคัญในการสนับสนุนงาน เน้นการบริหารจัดการสร้างการรู้เท่าถึงการ เพื่อให้ชุมชนที่มีปัญหา ได้มีสติ มีกระบวนการในการตั้งรับปัญหาใหม่ๆ สถานการณ์ใหม่ๆ ที่เข้ามา ยกกระดับการบริหารจัดการเชิงพื้นที่ สร้างเครือข่ายนักวิจัยเก่า-ใหม่ สร้างพื้นที่รูปธรรมการปรับเปลี่ยนเกษตรพืชพันธุ์ที่ปลอดภัยในระดับฐานราก และคาดว่าจะสามารถติดตั้งกระบวนการสร้างชุมชนให้เกิดปัญหาเพื่อแก้ปัญหาในชุมชนให้เป็นสังคมที่สงบสุขได้ สมกับคำ “ตรัง..เมืองแห่งความสุขบนฐานการเกษตรและการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์”

โจทย์วิจัย

ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดตรัง จะนำกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นทางเลือกให้กับ การแก้ปัญหาที่สาธารณะจังหวัดตรัง และขับเคลื่อนพื้นที่อื่นๆ ที่สอดคล้องกับยุทธศาสตร์จังหวัดตรังได้อย่างไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อยกระดับและสร้างรูปธรรมการแก้ปัญหาที่สาธารณะจังหวัดตรัง
2. เพื่อประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการแก้ปัญหาที่สาธารณะจังหวัดตรัง
3. เพื่อส่งเสริมให้เกิดการบริหารจัดการโครงการวิจัยให้มีคุณภาพ
4. เพื่อสื่อสารองค์ความรู้จากผลการวิจัยทั้งระดับพื้นที่และเชิงประเด็น

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. มีแนวทางในการแก้ปัญหาที่สาธารณะในจังหวัดตรัง
2. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมกับการแก้ปัญหาที่สาธารณะ
3. โครงการวิจัยสามารถดำเนินได้อย่างมีคุณภาพ
4. ได้ชุดความรู้จากผลการวิจัยที่สามารถสื่อสารได้

ขอบเขตพื้นที่และกลุ่มเป้าหมาย

- จังหวัดตรัง
- หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
- สร้างนักวิจัยใหม่อย่างน้อย 40 คน
- มีพื้นที่วิจัยเพิ่มขึ้นอย่างน้อย 4 พื้นที่

ระยะเวลา 1 ตุลาคม 2559 - 30 กันยายน 2560

พันธกิจ/ตัวชี้วัด

เป้าหมายเชิงปริมาณ

- ติดตามและสนับสนุนโครงการที่อยู่ระหว่างดำเนินการ จำนวน 5 โครงการ
- พัฒนาโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นโครงการใหม่ จำนวน 4 โครงการ
- เขียน RE จำนวน 5 ชิ้น

เป้าหมายเชิงคุณภาพ

- องค์ความรู้ด้านการแก้ปัญหาที่สาธารณะ
- บัณฑิต เติบโตในการบริหารจัดการที่สาธารณะอย่างมีส่วนร่วม
- นักวิจัยพัฒนาศักยภาพได้มากกว่าเดิม
- พื้นที่วิจัยเป็นแหล่งเรียนรู้
- องค์ความรู้การบริหารจัดการโครงการเพื่อให้สามารถติดตามสนับสนุนการดำเนินงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ภารกิจ

- ยกระดับนักวิจัยเก่า สร้างเครือข่ายนักวิจัย พื้นที่วิจัย
- สร้างรูปแบบวิธีการที่ลงตัว แต่ปรับได้ตามบริบท
- มีจำนวนโครงการเพิ่มอย่างน้อย 3 โครงการ
- RE อย่างน้อย 5 ชิ้น
- ประสานงาน ประสานผู้เกี่ยวข้องทำงานแบบมีส่วนร่วม
- ติดตามโครงการให้บรรลุเป้าหมายได้ประสิทธิภาพ
- ต่อยอดพื้นที่เดิมแต่ยกระดับความเปลี่ยนแปลงให้เห็นผลเชิงรูปธรรมให้มากกว่าเดิม
- จัดกระบวนการแลกเปลี่ยนเชิงประเด็น
- ถอดบทเรียนการทำงาน สังเคราะห์ ยกระดับความรู้
- พัฒนาศักยภาพนักวิจัยและคนทำงาน
- ประชาสัมพันธ์ให้มากขึ้น เช่น วิทยุ โทรทัศน์ สื่อท้องถิ่น หนังสือพิมพ์ บทความ
- ภารกิจอื่นๆ ตามที่ สกว. มอบหมาย

บทที่ 2

วิธีดำเนินงาน

2.1 วิธีการดำเนินงาน

2.1.1 ขอบเขตการดำเนินงาน

พื้นที่วิจัย

อ.กันตัง	3	โครงการ
อำเภอนาโยง	1	โครงการ
อำเภอเมือง	1	โครงการ
อำเภอห้วยยอด	1	โครงการ

ระดับโครงการ

ระดับหมู่บ้าน	1	โครงการ
ระดับตำบล	2	โครงการ
ระดับอำเภอ	2	โครงการ
ระดับจังหวัด	1	โครงการ

ประเด็นโครงการวิจัย

ทรัพยากร	3	โครงการ
ท่องเที่ยว	1	โครงการ
ที่ดิน	1	โครงการ
เกษตร	1	โครงการ

จำนวนนักวิจัยรวมประมาณ 90 คน

2.1.2 กลุ่มเป้าหมาย

พื้นที่วิจัย และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับแต่ละพื้นที่แต่ละประเด็น

2.1.3 ระยะเวลาที่ใช้ในการดำเนินงาน

ระยะเวลาโครงการที่วางไว้ 1 ปี คือ 1 ตุลาคม 2559 – 30 กันยายน 2560

2.2 เป้าหมาย

1. ติดตามหนุนเสริมโครงการที่อยู่ระหว่างดำเนินการ จำนวน 6 โครงการ
2. พัฒนาโครงการสร้างนักวิจัยใหม่ จำนวน 4 โครงการ
3. ส่งเสริมให้เกิดการบริหารจัดการโครงการวิจัยให้มีคุณภาพ
4. สื่อสารองค์ความรู้จากผลการวิจัย
5. ทำงานร่วมกับหน่วยงาน

2.3 เครื่องมือ ทฤษฎีที่ใช้ในการดำเนินงาน

2.3.1 ทฤษฎีที่ใช้ในการดำเนินงาน

ใช้วิจัยแบบมีส่วนร่วม หรือ Participation หรือ PAR เน้นการสร้างการมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้นในกระบวนการทำงาน ทั้งเรื่องของการรับผิชอบการตัดสินใจร่วมกัน ปฏิบัติการร่วมกัน ใช้หลักประชาธิปไตยบนความมีเหตุมีผล ประโยชน์ร่วม ประเมินผลร่วม และสนับสนุนให้นักวิจัยทำงานแบบมีส่วนร่วมกับทุกฝ่ายด้วยเช่นกัน

เลือกใช้เทคนิคการ SWOT ในการวิเคราะห์สิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากการทำงาน และนำไปใช้กับทุกพื้นที่ ฝึกให้นักวิจัยรู้จักวิเคราะห์สิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นและอยู่ในชุมชน เพื่อมองหาโอกาส ทางออก ในการแก้ปัญหา และทำงานให้ประสบความสำเร็จ โดยการวิเคราะห์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องร่วมด้วย

ทฤษฎีวงจรคุณภาพ “Deming Cycle” PDCA (Plan Do Check Action) คือ วางแผนร่วม ปฏิบัติการร่วม สรุปการทำงาน และหาทางเลือกทางออกที่เหมาะสม มาใช้กับกระบวนการทำงานซึ่งการใช้วงจรคุณภาพนี้ ต้องใช้ทุกระดับของการทำงาน ตลอดระยะเวลาของโครงการ เป็นการวิจัยซ้อนวิจัย อย่างน้อย 3 ชั้น คือชั้นที่เลี้ยงกับที่เลี้ยง ที่เลี้ยงกับนักวิจัย และระหว่างนักวิจัยกับสมาชิกเครือข่ายในชุมชน เป็นการหนุนให้ทีมวิจัยใช้กระบวนการ PDCA ไปใช้ในการทำงานให้ครบกระบวนการ ระหว่างการดำเนินงานจึงต้องเรียนรู้ที่จะทำไปปรับไป และในการติดตามการทำงานของโครงการวิจัย ก็ให้ใช้ หลักของวงจรคุณภาพด้วยเช่นกัน ยิ่งทำสม่ำเสมอ ทำเป็นประจำ ทำครบกระบวนการ โอกาสในการพัฒนาศักยภาพ และความสำเร็จตามวัตถุประสงค์มีมาก

ใช้ความรู้นำการพัฒนา หรือการวิจัยเชิงพัฒนา R&D เน้นให้ชุมชนศึกษาข้อมูล ความรู้ ข้อเท็จจริงก่อนที่จะนำไปสู่การพัฒนาเรื่องต่างๆ เมื่อได้ความรู้ จะง่ายในการนำไปพัฒนาต่อ บางเรื่องนำไปสู่การพัฒนา ร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

การนำเครื่องมือต่างๆ มาใช้อีกหลายเครื่องมือตามจังหวะและความจำเป็น เช่น การวิเคราะห์จุดอ่อนจุดแข็ง ผังเครือญาติ แผนที่ทางสังคม (Social mapping) แผนที่ทำมือ แผนที่ป่าชายเลนและการใช้ประโยชน์ time line ปฏิทินลม ปฏิทินการประกอบอาชีพ ปฏิทินวัฒนธรรมประเพณี ประเพณีวิถีชีวิต การวิเคราะห์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholders) เพื่อเห็นภาพพื้นที่ บริบท และภาพรวม เป็นประโยชน์การ

ซับซ้อนงาน อีกทั้งยังง่ายต่อการทำความเข้าใจและการนำเสนอ (ทุกโครงการมีการนำข้อมูลมาใช้ประโยชน์ผ่านเครื่องมือต่างๆ เหล่านี้)

เครื่องมือในการเก็บข้อมูล ช่วยกันออกแบบ สนับสนุนให้นักวิจัยค้นหาวิธีเก็บรวบรวมข้อมูลตามความจำเป็นของเนื้อหาที่อยากได้ มีความสำคัญต่อการทำงาน ไม่นั่นสถิติ แต่ใช้การบรรยายเชิงพรรณนาตามตัวแปรและปัจจัยที่เกิดขึ้นจริงเป็นหลัก และบางพื้นที่อาจใช้เครื่องมือทางวิชาการมาช่วย เครื่องมือในการเก็บข้อมูล หรือวิธีในการเก็บข้อมูลของแต่ละพื้นที่จึงแตกต่างกัน เช่น คลองชีล่อม ใช้หลายวิธี ทั้งร่วมกันออกแบบหัวข้อคำถามในแบบสัมภาษณ์ การเยี่ยมบ้าน เวทีห้อมบ้าน ส่วนการเก็บข้อมูลของเกาะลิบงออกแบบหัวข้อแบบสอบถามกันเอง มีหลายแบบสอบถามตามเนื้อหาที่อยากได้ ทำตามความจำเป็นในแต่ละช่วงของการทำวิจัย เช่น แบบเก็บข้อมูลคนเฒ่าเล่าเรื่องดุหยง ผู้ใช้ประโยชน์บริเวณอ่าวดุหยง Quodrat แบบปฏิทินต่างๆ (ลม, อาชีพ, ดุหยง, วัฒนธรรมประเพณี) เก็บข้อมูลผ่านเวทีย่อย มโนราห์ ออกแบบสัมภาษณ์เพื่อให้ได้ตามหัวข้อที่วางไว้ในวัตถุประสงค์ เวทีตามบ้านหัวหน้าคณะ ซึ่งเป็นการเก็บที่เห็นบริบท ได้สังเกตมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่หัวหน้าคณะมีอยู่ การเก็บข้อมูลจึงมีจิตวิญญาณ

อีกส่วนเป็นเครื่องมือที่นักวิจัยและพี่เลี้ยงช่วยกันสร้างเอง เช่น การสังเกต การสอบถาม แบบสัมภาษณ์ การบันทึกรูปภาพ การบันทึกข้อความ แนวทางการสรุปกิจกรรม การประเมินผล การวิเคราะห์การออกแบบกระบวนการดำเนินงาน

2.3.2 เครื่องมือการเก็บข้อมูล

เป็นกระบวนการสำคัญในการสร้างการเรียนรู้ให้กับทีมวิจัยและสมาชิกผ่านการเก็บข้อมูลด้วยตัวเอง เครื่องมือที่นิยมนำมาให้นักวิจัยใช้ อาทิ ปฏิทินชุมชน แผนที่ภูมิศาสตร์ แผนที่ทางสังคม ผังเครือญาติ ไลน์ แบบสัมภาษณ์ แบบสอบถาม การจับประเด็น

2.3.3 เครื่องมือการค้นหาความรู้

เน้นให้ทีมวิจัยและสมาชิกเป็นผู้ค้นความรู้ในสิ่งที่อยากรู้ หรืออยากรู้อะไรให้ไปหาความรู้นั้น การค้นหาความรู้จึงมีเครื่องมือในการสร้างการเรียนรู้ให้นักวิจัย อาทิ ศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยน กับคนอื่น กับพื้นที่อื่น ค้นจากเอกสาร ตำรา สื่อช่องทางต่างๆ อบรม ประชุม กับหน่วยงาน

2.3.4 เครื่องมือการแลกเปลี่ยน

การแลกเปลี่ยนเป็นความสำคัญและจำเป็นในกระบวนการวิจัยอีกกระบวนการหนึ่ง นักวิจัยจำเป็นต้องหาความรู้เพิ่มเติม เรียนรู้ปัญหา เจาะลึก ปัจจัย วิธีการแก้ปัญหา รวมทั้งผลที่เกิดขึ้นของแต่ละพื้นที่ ไม่ยึดถือความรู้ของตัวเองเป็นหลัก และต้องมีการตรวจสอบ ความรู้สม่ำเสมอ เช่น แลกเปลี่ยนระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน แลกเปลี่ยนกับโครงการวิจัยอื่น แลกเปลี่ยนกับนักวิชาการ ผู้รู้ ปราชญ์

2.3.5 การทดลองทำ หรือปฏิบัติการ Action

การได้เรียนรู้อาจเป็นแค่การรับรู้ แต่การลงมือปฏิบัติจะเกิดทักษะที่ฝังลึก ความรู้จะเกิดขึ้นจริงก็ต่อเมื่อนำไปปฏิบัติ และสรุปผลจากการลงมือปฏิบัติซ้ำๆ ด้วยตัวเอง จึงจะบอกเล่าหรือเป็นวิทยากรได้ พี่เลี้ยงต้องจัดกระบวนการให้ทีมวิจัยได้เรียนรู้จากการลงมือทำ ทดลองปฏิบัติการหลายครั้ง หลายกิจกรรม เพื่อค้นหาวิธีการที่เหมาะสม จนบางคนกลายเป็นวิทยากรที่มีความเชี่ยวชาญด้านนั้นๆ สิ่งที่ยากรู้ ยากทำ ทดลองทำ วิเคราะห์ผล ปรับ/แก้ ทำซ้ำ สรุป ขยายผล

2.3.6 เครื่องมือการสรุปความรู้/การวิเคราะห์ข้อมูล

ส่วนใหญ่ใช้เวที ที่ผ่านการออกแบบเพื่อให้ได้ตามวัตถุประสงค์ เป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ เป็นอีกขั้นตอนที่สำคัญ ความรู้ที่กระจัดกระจาย ไม่เป็นระบบ บางครั้งอาจไม่ใช่ความรู้ที่ดี ที่เหมาะแก่การถ่ายทอด พี่เลี้ยงต้องมองเห็นสถานการณ์ในชุมชน ความซับซ้อน การกระจัดกระจายของข้อมูล จึงต้องชวนนักวิจัย ทบทวน ตั้งประเด็น ตั้งคำถาม ระยะแรกนักวิจัยจะไม่ชอบกิจกรรมข้อมูล อาจต้องมีการปรับรูปแบบ หรือเปลี่ยนสถานที่ใช้เทคนิคอื่น หรือใช้กระบวนการมีส่วนร่วมมาช่วย สรุปให้เห็นเป็นหมวดหมู่ เป็นขั้นเป็นตอน เข้าใจง่าย บางเรื่องอาจต้องใช้เวลา และการสรุปความรู้นี้จะต้องทำทันทีหรือให้รีบทำให้เร็วที่สุดหลังทำกิจกรรมนั้นๆ เสร็จ ความรู้ถึงจะใหม่ สด ใช้ได้ เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจริง และต้องสรุปร่วมกับผู้ที่เกี่ยวข้อง จึงจะนำความรู้นั้นไปใช้ เป็นการจัดการความรู้ ส่งเสริมให้นักวิจัยรู้จักวิธีค้นหาความรู้ในเรื่องที่ตัวเองทำ รวบรวม วิเคราะห์ และจัดการใหม่เพื่อนำไปใช้ประโยชน์

2.3.7 เครื่องมือการพัฒนาคน/ทีมวิจัย

การทดลองปฏิบัติการ การลงพื้นที่จริง การให้ลงมือทำด้วยตัวเอง การเปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็น การถอดบทเรียน เทคนิคการประชุมแบบมีส่วนร่วมเชิงปฏิบัติการ การพัฒนาทีมวิจัย มีหลายเทคนิค หลายวิธีการ ผ่านเครื่องมือ ผ่านเทคนิคดังที่กล่าวมาแล้วในวิธีวิจัย แต่ละเครื่องมือจะเป็นการพัฒนา นักวิจัยไปด้วยในตัว นับตั้งแต่ช่วงแรกของการดำเนินงาน ตั้งแต่เรื่องง่าย เรียนรู้ตัวเอง เพื่อนร่วมทีม ชุมชน ปัญหาประเด็นที่กำลังต้องการพัฒนา ต้องออกแบบให้เหมาะสมกับนักวิจัยแต่ละพื้นที่ นักวิจัยหลายคนเรียนรู้จากกระบวนการวิจัยที่ทำซ้ำๆ ทำบ่อย ทำต่อเนื่อง จนสามารถเป็นวิทยากรที่เก่ง สามารถถ่ายทอดได้อย่างเป็นขั้นเป็นตอน หลายคนไม่เคยพูด ไม่เคยนำเสนอในเวทีก็ทำได้ รวมถึงการเป็นวิทยากรกระบวนการในการประชุมด้วย (ชวนคุยกันเอง มีคนตั้งประเด็น มีคนจับประเด็น มีคนสรุปให้เห็น) นักวิจัยบางคนสามารถสรุปเนื้อหาจากการประชุมโดยการเขียน บางคนโดยการจำ บางคนเขียนรายงานได้ บางคนทำบัญชีโครงการได้ดี

2.4 ขั้นตอนการดำเนินงานของศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดตรัง

ภารกิจ	วัตถุประสงค์	ขั้นตอนการดำเนินงาน
1.พัฒนาโครงการ	1.เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้วยกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นพื้นที่ใหม่ๆ 2.เพื่อสร้างนักวิจัยใหม่ๆ 3.เพื่อฝึกทักษะการพัฒนาโครงการและการบริหารจัดการของเจ้าหน้าที่ไหนต	1.ทำความรู้จักกับบริบทพื้นที่ โดยการสำรวจ ทัศนภาพภูมิศาสตร์ คน สิ่งแวดล้อม ฯลฯ 2.ค้นหาคนเพื่อสอบถาม/หาข้อมูลเบื้องต้น 3.วิเคราะห์/ประเมินศักยภาพพื้นที่ด้วยการสังเกตและข้อมูล (จาก คน ข้อมูลปฐมภูมิ ฯลฯ) เพื่อเป็นฐานคิดเบื้องต้นสำหรับพี่เลี้ยง และการมีข้อมูลเบื้องต้นสำหรับการพัฒนาโครงการหรือทำความรู้จักขั้นต่อไป 4.นัดประชุมทีมที่ประสานงานกับสกว.อย่างไม่เป็นทางการเพื่อทราบแนวทาง ความต้องการของชุมชน/สภาพปัญหา/ทีมในเบื้องต้น วิเคราะห์เบื้องต้นว่า เหมาะสมหรือมีเหตุผลเพียงพอในการใช้ สกว. เข้าไปหนุนเสริมพื้นที่หรือไม่ 5.เริ่มพัฒนาโครงการอย่างจริงจังเมื่อเห็นว่า ทีม/ผู้ประสานงานในพื้นที่ให้ความสำคัญอย่างจริงจัง มีประเด็นที่น่าสนใจ น่าจะทดลองนำกระบวนการวิจัยไปใช้ ขั้นนี้จะใช้เวลามากหรือน้อยขึ้นอยู่กับทีม ประเด็นปัญหา และความต้องการ ที่ชัดเจนมากน้อยแค่ไหน บางครั้งอาจชวนนักวิจัยรุ่นพี่ หรือที่ปรึกษาเข้ารับฟัง ตั้งข้อสังเกตเสนอแนะ 6.ได้ร่างเอกสาร/ร่างข้อเสนอโครงการ พิจารณาเบื้องต้นโดยพี่เลี้ยงที่ปรึกษา และปรับแก้ 7.นำเข้าสู่เวทีพิจารณาร่างข้อเสนอโครงการและ/หรือ สกว. 8.จัดทำสัญญาโครงการเมื่อได้รับการอนุมัติจากสกว.
2. การติดตามโครงการ	1.เพื่อให้แต่ละโครงการบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ 2.เพื่อพัฒนาทักษะ	1.เมื่อโครงการเซ็นสัญญากับสกว. หรือผ่านการอนุมัติจากสกว.แล้ว พี่เลี้ยงจะลงไปทำความเข้าใจกับนักวิจัยอีกครั้ง เป็นการเข้าไปเพื่อ ทบทวนหลักการ วัตถุประสงค์ เป้าหมาย และขั้นตอนการทำงานของโครงการ

	นักวิจัย ในการคิด นำเสนอ แก้ปัญหา การ ทำงานเป็นทีม การ ทำงานที่เน้นการสร้าง การมีส่วนร่วม 3.เพื่อสร้างการมีส่วน ร่วมกับหน่วยงานที่ เกี่ยวข้อง	2.แนะนำ/จัดทำเอกสารที่จำเป็นสำหรับโครงการ เช่น เอกสาร การเงิน แบบสรุปกิจกรรม การจัดทำบัญชี 3.ประชุมทีมวิจัยเพื่อทดลองให้นักวิจัยดำเนินการเป็นนักวิจัย ขั้น แรกมักเป็นการเตรียมนักวิจัยเพื่อเก็บข้อมูลส่วนที่เกี่ยวข้องกับ วัตถุประสงค์โครงการ ร่วมกันออกแบบเนื้อหา หัวข้อ คำถาม สิ่ง ที่อยากได้ กำหนดกลุ่มเป้าหมายในการลงไปเก็บข้อมูล หรือสัมภาษณ์ ให้นักวิจัยแบ่งบทบาทหน้าที่ตามความถนัด 4.ให้นักวิจัยทดลองปฏิบัติการโดยพี่เลี้ยงสังเกตการณ์อย่างใกล้ชิด 5.สรุปผลจากการทดลอง 6.ประชุม-ปฏิบัติการ-สรุป-ทำซ้ำ ใช้วงจรคุณภาพ PDCA กำกับการ ทำงาน 7.ช่วยกันออกแบบหัวข้อยางาน เพื่อให้ได้เนื้อหาตามวัตถุประสงค์ 8.นำนักวิจัยไปแลกเปลี่ยนกับเรียนรู้พื้นที่วิจัยอื่นๆ 9.ถอดบทเรียนการทำงาน
3. การกิจอื่นๆ ตามที่สกว.ร้องขอ การร่วมมือกับ หน่วยงานอื่น	1.ร่วมเวที/กิจกรรมต่างๆ ที่สกว.จัดขึ้น 2.ร่วมกิจกรรม/เวที ของ หน่วยงานอื่นๆ ตาม ความจำเป็น 3.ประสานกับหน่วยงาน อื่น	ร่วมกิจกรรมกับสกว.และ/หรือหน่วยงานอื่นตามความจำเป็น เช่น อบรม ร่วมเวที ร่วมเป็นวิทยากร ประชุมต่าง ๆ เช่น การอบรมผู้ ประสานงานสกว.ภาคใต้ การสังเคราะห์ประเด็นการศึกษา (ดร. สมพงษ์ จิตระดับ) การสังเคราะห์งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคใต้ (ดร. เลิศชาย ศิริชัย) เวทีสมัชชาสุขภาพ เวทีข้าวตังคืนถิ่น เวทีนำเสนอ ร่างข้อเสนอโครงการชุดโครงการประวัติศาสตร์เชียงใหม่ เวที นำเสนอร่างข้อเสนอโครงการชุดโครงการแม่ฮ่องสอน งาน การศึกษา เป็นคณะกรรมการพันธุ์กรรม ข้าวตังคืนถิ่น ร่วม กิจกรรมมูลนิธิสถาบันงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น มูลนิธิสยามกัมมาจล เป็นกรรมการพิจารณาโครงการชุดทรัพยากรทางทะเลของ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย (ABC) เป็นผู้ทรงคุณวุฒิ พิจารณาข้อเสนอโครงการวิจัยของคณะอาจารย์วิทยาลัยพระบรม ราชชนนีตรัง (5 ปีมาแล้ว) เป็นผู้ทรงคุณวุฒิกรมคุ้มครองสิทธิ จังหวัดตรัง เป็นผู้ทรงคุณวุฒิสำนักงานที่ดินจังหวัดตรัง เป็น

		คณะกรรมการสนง.ที่ดิน ทำงานร่วมกับกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ซีลอมโมเดล สภาเกษตรกรจังหวัด นายอำเภอ (ผลัดต้น ขึ้นชม ประชาสัมพันธ์) ประสานผู้ว่าราชการจังหวัด (ร่วมกิจกรรมสกว.) ประสานให้เกิดเวที หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทางทะเล ปรีกษาเรื่องการวางทุ่น ตามโซนอนุรักษ์พะยูน นำเสนองานพะยูนและหญ้าทะเลรับประเทศที่กรมอุทยานสัตว์ป่าและพันธุ์พืชเป็นเจ้าภาพ นำนักวิจัยร่วมประชุม นำเสนองานกับหน่วยงานอื่น ฯลฯ
4.การเขียน RE	เพื่อรายงานการนำงานวิจัยไปใช้ประโยชน์	เมื่อมีการนำงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ ซึ่งเป็นผลรูปธรรมที่เกิดจากแต่ละพื้นที่
5.การอบรม เสริมศักยภาพ	เพื่อเสริมศักยภาพการทำงาน	อบรมคอร์สพลังกลุ่มเสริมศักยภาพ การเขียนรายงาน JSN ภาคใต้ ศึกษาดูงานร่วมกับทีมโหนดภาคใต้ไป แม่ฮ่องสอน – เชียงใหม่ แลกเปลี่ยน- ร่วมเวทีกับโหนดอื่นๆ เช่น สตูล สุราษฎร์ธานี สงขลา ระนอง ภาคเหนือ เสริมศักยภาพนักวิจัย เช่น นำไปศึกษาดูงาน ขวนไปแลกเปลี่ยนกับโครงการวิจัยอื่นๆ การฝึกให้รู้จักนำเสนอ การทำแผนที่ ไลน์ วิเคราะห์ผู้เกี่ยวข้อง การสร้างการมีส่วนร่วม การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การทำงานที่มีการวางแผน การประชุมแบบมีส่วนร่วม การตั้งคำถาม การปล่อยให้นักวิจัยดำเนินการประชุมด้วยตัวเอง การสร้างประชาธิปไตยในการทำงาน การวิเคราะห์บทบาทการทำงานของแต่ละคน การจัดการเอกสารการเงิน การสรุปเวที การสรุปกิจกรรม แผนที่ทางสังคม
6.การประชาสัมพันธ์	-เพื่อประชาสัมพันธ์และสื่อสารผลการดำเนินงานสู่ภายนอก	เมื่อมีกิจกรรมในพื้นที่ก็เชิญผู้ใหญ่ในจังหวัด เพื่อไปร่วมกิจกรรม ทำให้สื่อตามไปด้วย เช่นเชิญผู้ว่าราชการจังหวัดตรัง (ขณะที่เพิ่งมารับตำแหน่งได้ 2 เดือน) ร่วมงานออกปากเก็บข้าวของโครงการวิจัย ตำบลคลองซีลอม สื่อทุกแขนงออกข่าว ข่าวพะยูนถูกตัดเขี้ยว พะยูนเสียชีวิต ทั้งผู้ว่า นายอำเภอ หัวหน้าส่วนราชการ (ซึ่งเป็นผลดีกับการทำงานของทีมวิจัยเป็นอย่างมาก)

		กิจกรรมขณะพัฒนาโครงการพื้นที่อ่าวตง นำนักข่าวช่อง 9 ลงพื้นที่มีข่าวหลายตอน เช่น เรื่องกล้วยไม้ น้ำตกพบใหม่ การเลี้ยงมดแดง การปลูกกล้วยหอม เปิดการท่องเที่ยวอ่าวตง การเลี้ยงผึ้งโพรง เชิญผู้ว่าไปร่วมเวทีนำเสนอโครงการมโนราห์ เชิญสื่อไปเก็บข่าว ปลูกข้าวในนาข้าวของนักเรียนโรงเรียนไทรงาม ต่อยอดทุกปี มีผู้สื่อข่าวทำข่าวทุกปี—กิจกรรมปลูกป่าของตำบลวังคีรีก็มีสื่อ กิจกรรมโครงการคลองชีล้อมที่นอภ.เป็นประธาน โครงการที่ดินบ้านควน หลายพื้นที่มีนักเรียน นักศึกษานักท่องเที่ยวเข้าไปเรียนรู้ ศึกษา เช่น มโนราห์โคกสะบ้า มโนราห์อำเภอนาโยง พะยูมเกาะลิบง เกษตรพืชต้นตำบลดองชีล้อม วังคีรี ฯลฯ และพื้นที่เก่าที่เคยมี สกว. เช่น นาหมื่นศรี บ้านในทอนเกาะสุกร
--	--	---

บทที่ 3

วิเคราะห์ผลการดำเนินงาน

ภารกิจหลัก Node ตรังมีหน้าที่หลักคือ ติดตามโครงการที่ได้รับการอนุมัติจากสกว. พัฒนาโครงการ และการบริหารจัดการโครงการ

3.1 วิเคราะห์ผลการดำเนินงานตามภารกิจ

3.1.1 การติดตามโครงการ

มีโครงการวิจัยที่อยู่ภายใต้การดูแลของโหนดตรังในรอบปี 2560 จำนวน 6 โครงการ คือ โครงการสืบสานภูมิปัญญาโนราห์ อำเภอนาโยง โครงการการจัดการป่าต้นน้ำตำบลวังคีรี อำเภอห้วยยอด โครงการเกษตรพืชต้นตำบลคลองชีล้อม อำเภอกันตัง โครงการแนวทางการอนุรักษ์พะยูนตำบลเกาะลิบง อำเภอกันตัง โครงการการท่องเที่ยวตามวิถีชุมชนบ้านมดตะนอย อำเภอกันตัง และการจัดการที่สาธารณะตำบลบ้านควน อำเภอเมือง จังหวัดตรัง จะเห็นว่าประเด็นของแต่ละโครงการค่อนข้างหลากหลายมาก มีทั้งเรื่องของการอนุรักษ์ ประเพณีวัฒนธรรม การท่องเที่ยว การจัดการทรัพยากร เกษตรชุมชน แต่ทุกโครงการล้วนมีผลการดำเนินงานที่ดี มีนักวิจัยที่ปรากฏตัวเด่นชัดและเรียกได้ว่าทุกโครงการผ่านการประชาสัมพันธ์กิจกรรมของโครงการผ่านสื่อเกือบทุกช่องทางเรียบร้อยแล้ว หลายหน่วยงานราชการรู้จักสกว.มากขึ้น ให้ความร่วมมืออย่างดี โดยเฉพาะผู้ว่าราชการจังหวัดตรัง ไปร่วมกิจกรรมของโครงการวิจัยทุกครั้งที่สำคัญ นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานระดับกรม หรือกระทรวงเข้ามาต่อยอด เช่น ที่คลองชีล้อม เป็นหนึ่งโครงการนำร่องเกษตรพอเพียงของกรมพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ อนุรักษ์พะยูนที่เกาะลิบง เป็นวาระชาติของกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งและของกระทรวงไปเรียบร้อยแล้ว

การหนุนเสริม/ติดตามโครงการ

1.โครงการแนวทางการสืบสานศิลปมโนราห์อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง โครงการนี้เป็นการศึกษาข้อมูลมโนราห์ระดับอำเภอนาโยง จุดเด่นคือ ยังเป็นมโนราห์ที่ทรงคุณค่าไว้ตามแบบมโนราห์โบราณ ไม่ผิดเพี้ยน ทั้งการรำ พิธีกรรม และขั้นตอนต่างๆ และยังมีพิธีกรรมที่น่าสนใจอีกมาก ที่ควรได้รับการส่งเสริมให้กำลังใจ ให้ดำรงอยู่ต่อไป บางอย่างเช่น รำเพลงหอก รำเพลงปี รำเขียนพราย ฟันหัวควาย มุตโตเหล่านี้อยู่แต่โอกาสในการแสดงน้อยลง ต้องจัดวาระพิเศษ รำโชว์ รำในเทศกาล รำในงานระดับจังหวัด ส่วนใหญ่เป็นการรำตามแม่บท รำคล้องหงส์ แทงจะเซ้ ซึ่งมักเห็นกันอยู่เป็นประจำ

มโนราห์เป็นศิลปการแสดง เป็นวัฒนธรรมที่แทรกอยู่ในวิถีชีวิตของคนได้มานาน โดยเฉพาะเชื้อสายมโนราห์ที่จะต้องมีการบูชาครูหมอ สืบทอดความเชื่อ พิธีกรรม และการแสดง และยังคงรักษาความเป็น

มโนราห์แบบโบราณเอาไว้อย่างเข้มข้น เข้มแข็ง เพียงแต่ด้วยสังคมที่มีความเจริญขึ้น ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ความนิยมในการชมมโนราห์จึงลดลง โดยเฉพาะค่าใช้จ่ายในการรับมโนราห์ไปรำค่อนข้างสูง คนจึงหาทางเลือกในการสร้างความบันเทิงทางอื่นแทน มโนราห์หลายคณะจึงต้องยุบเลิกไป ส่วนคณะที่ยังอยู่ก็เพื่อสืบสานให้ดำรงไว้ แต่รายได้ก็น้อยลง คนที่เป็นโนราต้องหาอาชีพอื่นแทน แต่หิ้งบูชาครูหมอยังอยู่แทบทุกครัวเรือน

เมื่อเข้าสู่กระบวนการวิจัย การสืบค้นข้อมูล สืบประวัติ การสัมภาษณ์ การสร้างพื้นที่ให้มีการพูดคุยพบปะ แลกเปลี่ยนระหว่างคณะอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการลำดับสายเครือญาติมโนราห์ ทำให้เกิดความรักความผูกพันระหว่างคณะขึ้น ในอดีตมักมีการแข่งขันมโนราห์ ในจังหวัด ระหว่างจังหวัด ทำให้มีการเอาแพ้เอาชนะด้วยวิธีการหลายรูปแบบ ความรู้สึกหรือทัศนคติที่มโนราห์มีต่อกันคือ คู่แข่ง คู่ต่อสู้ แต่ละคณะจึงหวงแหนความรู้ หวงแหนท่ารำ ถึงขั้นแอบซ้อม แอบหัดก็มี เมื่อผ่านกระบวนการถึงระยะหนึ่ง นายโรงหรือหัวหน้าคณะ เห็นความสัมพันธ์ในการเป็นศิษย์ครูเดียวกัน นับถือครูหมอสายเดียวกัน ผ่านการทำผ้างเชื้อสายมโนราห์ กำแพงคู่แข่งเมื่อครั้งอดีตจึงหลายลง บรรยากาศใหม่เข้ามาแทนที่ เกิดการให้เกียรติ เคารพซึ่งกัน เป็นพี่เป็นน้อง นับญาติ หยิบเรื่องราวเมื่อครั้งอดีตมาเล่ากันอย่างสนุกสนาน เป็นความสัมพันธ์ใหม่ที่ได้ออกเกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัย ถือว่าเป็นมิติใหม่ เป็นปรากฏการณ์ใหม่ที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน

ก่อนทำวิจัยนั้น สำนวนคร่าวๆ มีข้อมูลว่า อำเภอนาโยงมีมโนราห์ประมาณ 30 คณะ แต่เมื่อได้ลงพื้นที่จริง ปรากฏว่า ที่ยังคงเป็นคณะมโนราห์เต็มรูปแบบมี 21 คณะ หลายคณะที่เลิกไปเพราะไม่มีคนสืบทอดอย่างไรก็ดี ไม่มีข้อมูลว่า ที่อื่นจะมีมโนราห์จำนวนมากเท่าที่อำเภอนาโยง จึงถือได้ว่า ปัจจุบัน อำเภอนาโยงมีคณะมโนราห์มากที่สุดในจังหวัดตรัง และในประเทศไทย

การทำวิจัยครั้งนี้ ทีมวิจัยต้องการรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับศิลปะมโนราห์อำเภอนาโยง ที่เป็นรูปแบบของนาโยงเท่านั้น เพื่อจะได้หาแนวทางในการสืบสานศิลปะที่สวยงาม เต็มไปด้วยพิธีกรรมและความเชื่อที่สอดคล้องกับวิถีชุมชนต่อไป

ด้านความรู้ ผลการดำเนินโครงการในระยะแรก ทีมวิจัยสามารถเก็บรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้มโนราห์อำเภอนาโยง ได้แก่ ประวัติความเป็นมาของหัวหน้าคณะทั้ง 21 คณะ องค์ประกอบของคณะมโนราห์ 1 คณะ การตั้งคณะหรือการตั้งโรง เหตุที่ต้องหัดรำมโนราห์ โอกาสในการแสดงมโนราห์ ขั้นตอนพิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง ค่าราชในการแสดงมโนราห์ การสืบทอดคณะมโนราห์แต่ละสาย

ด้านตัวคน ทีมวิจัยซึ่งประกอบด้วยทีมวิจัยหลัก และทีมวิจัยรอง คือ นักศึกษาภคน.อำเภอนาโยง มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับมโนราห์มากขึ้น โดยเฉพาะนักศึกษาภคน.ที่ให้ความสนใจ จนสามารถฝึกหัดรำมโนราห์เป็น และสามารถแสดงในงานต่างๆได้ มีความมั่นใจและกล้าแสดงออกมากขึ้น พัฒนาทักษะการจดบันทึก และการนำเสนอ กลายเป็นนักเรียนแถวหน้าของภคน.ระดับอำเภอ และจังหวัด

ด้านชุมชน/พื้นที่ หัวหน้าคณะมโนราห์ บุคคลในครอบครัว รวมถึงชาวบ้านใกล้เคียง ให้ความร่วมมือในการเก็บข้อมูลเป็นอย่างดี สามารถถ่ายรูปและบันทึกวิดีโอได้ เป็นกันเองกับทีมวิจัยเสมือนญาติคนหนึ่ง ไม่หวงแหนข้อมูล รู้สึกภาคภูมิใจที่ได้เป็นส่วนหนึ่งในการสืบสานศิลปมโนราห์

นอกจากนี้การสืบค้นข้อมูล ทำให้ได้ผังโนราเครือญาติ ที่ทำให้รู้ความเป็นมาของโนราแต่ละสาย เกิดสำนึกร่วมความเป็นพวกเดียวกันของโนราที่มาจากสายเดียวกัน อาจารย์เดียวกัน โนรารุ่นใหม่ให้ความเคารพนับถือโนรารุ่นเก่า เห็นพัฒนาการการสืบทอดของโนราแต่ละสายและปัญหาที่เกิดขึ้น สายไหนมีลูกศิษย์สืบทอดอย่างต่อเนื่อง สายไหนสูญหายไปไม่มีใครรับสืบทอดต่อ เห็นแนวโน้มการรับสืบทอดคณะในอนาคต บางคณะหัวหน้าคณะมีอายุมากแล้ว แต่ยังไม่มีการรับสืบทอด หากอนาคตหัวหน้าคณะหยุดแสดง เป็นไปได้ที่จะต้องยุบคณะเนื่องจากไม่มีใครรับสืบทอดต่อ เช่น โนราเลื่อนตำบลนาหมื่นศรี โนราลัดตำบลละมอ

การหนุนเสริมโครงการตามกระบวนการวิจัยของโครงการมโนราห์ เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ของมโนราห์อำเภอนาโยง ค่อนข้างลำบากเนื่องจากพื้นที่ค่อนข้างกว้าง และหัวหน้าคณะมโนห์ราบางคนมองไม่ค่อยเห็นว่าการรวบรวมความรู้ทำเพื่ออะไร และบางคนก็ไม่เล่าประวัติความเป็นมาของคณะตัวเอง รวมทั้งไม่แลกเปลี่ยนรู้เกี่ยวกับขั้นตอน พิธีกรรม ท่ารำ ต่างๆ ของโนรา ทีมวิจัยต้องใช้ความพยายามเป็นอย่างมาก และต้องดึงด้วยกิจกรรมที่เห็นภาพร่วมกันหลายๆ ครั้ง ถึงจะทำให้หลายคณะเข้าร่วมกิจกรรม อย่างไรก็ตามภาพรวมถือว่าเป็นเรื่องที่ดีมากที่ทีมจะได้ดำเนินการเรื่องนี้ ทำให้รู้ว่าโนราอำเภอนาโยงมีมากที่สุดในจังหวัดตรัง และเกือบ 100% ยังคงเป็นโนราแบบดั้งเดิม ยึดถือขนบประเพณีแบบเดิม และยังคงเป็นที่พึ่งของคนในชุมชน ที่สำคัญ ปัจจุบันมโนราห์ยังคงได้รับความสนใจจากชุมชน โดยเฉพาะการให้ไปรำตามความเชื่อ เช่น โรคครู คำครู เหยียบเสน หรืออื่นๆ ทำให้โนรายังคงมีงานและมีรายได้เข้ามาเกือบทั้งปี (ยกเว้นเดือนเมษายน) ในขณะที่เด็กรุ่นใหม่ก็สนใจที่จะเรียนรู้การรำรำ อย่างเช่น นักศึกษาภคน. ที่เข้ามาเป็นทีมวิจัยน้อย หลังจากลงพื้นที่เก็บข้อมูลก็ได้มาฝึกรำ จนสามารถสร้างรายได้ให้ตัวเองได้ และโนราจากอำเภออื่นๆ ในจังหวัดตรังก็เข้าร่วมกิจกรรมด้วยในหลายครั้ง

2. โครงการ “แนวทางการสร้างทางเลือกในการประกอบอาชีพเพื่อรองรับสถานการณ์วิกฤติราคายางพารา ต.คลองชีล้อม อ.กันตัง จ.ตรัง”

คนตรังส่วนใหญ่อาชีพเกษตรกร โดยเฉพาะ ทำสวนยาง เป็นอันดับ 1 ของภาคใต้ รายได้จังหวัดส่วนใหญ่ก็มาจากยางพารา มีโรงงานขนาดใหญ่เกี่ยวกับยางพารา ทั้งในรูปน้ำยางสด แปรรูปยางแผ่น โรงงานผลิตสินค้าที่มาจากน้ำยาง และยังมีโรงงานไม้ยางพารา และมีโรงงานที่ต่อเนื่องจากวัตถุดิบไม้ยางพาราอีกมากมาย เรียกได้ว่า ยางพาราคือชีวิตของคนตรัง ช่วงที่น้ำยางราคาดี ส่งผลต่อเศรษฐกิจทั้งระบบ แม้แต่ไม้ยางก็ราคาดีไปด้วย เมื่อน้ำยางราคตก จึงส่งผลกระทบต่อคนตรังทั้งระบบเช่นกัน โดยเฉพาะชาวสวนยาง โครงการเกษตรพึ่งตนตำบลคลองชีล้อม จึงเป็นโครงการที่สร้างการเรียนรู้ให้ชาวบ้านปรับตัวเอง ปรับพฤติกรรม ปรับรูปแบบในการเพาะปลูก โดยไม่รอราคายางเพียงอย่างเดียว การทำเกษตรแบบผสมผสาน ถูกนำมาพูดคุยและทบทวนใหม่ กระบวนการของทีมวิจัยคลองชีล้อม ได้ชักชวนคนในตำบลให้หันกลับมาใช้วิถีพอเพียง รื้อฟื้นความรักสามัคคี เอื้อเฟื้อ แบ่งปัน การค้นหาศักยภาพชุมชนบนความพอดี ได้ช่วยให้หลายครอบครัวเรียนรู้และปรับพฤติกรรมตัวเอง ปลูกสิ่งที่ต้องกิน กินสิ่งที่ตัวเองปลูก เหลือเอาไปขาย และไม่ใช้แค่ปลูกพืชเพียงอย่างเดียว แต่คนคลองชีล้อม ต้องเลี้ยงสัตว์ไว้เป็นโปรตีนสำหรับสมาชิกในครัวเรือน ในชุมชน

จากการลงพื้นที่ยังค้นพบสวนป่า คลองซีล่อมที่คนส่วนใหญ่นี้กว่ามีแต่สวนยาง กลับมีคนที่ยอมใช้พื้นที่ 10 ไร่ ปลอมให้เป็นที่อยู่ของต้นไม้ขนาดพันธุ์ เป็นป่าไม้ใหญ่ที่รอดพ้นจากการเป็นพืชเศรษฐกิจอย่าง ยางพารา ใช้ประโยชน์จากป่าตามสมควร เป็นที่อยู่ของไก่ป่า ไก่บ้าน เป็นที่อยู่ของพืชผักสมุนไพร เป็นที่ที่สามารถหาไม้มาใช้ประโยชน์ได้ ทำบ้านได้ โดยไม่ต้องซื้อไม้ราคาแพง คนเริ่มเห็นว่าการปลูกสวนป่าคือการ ออมที่ได้ผลคุ้มค่า พื้นที่ 10 ไร่ ใช้เวลารอโดยไม่ต้องดูแล บำรุง ไม่ต้องมีค่าใช้จ่าย แคปล่อยให้ต้นไม้ขึ้นตาม ธรรมชาติ คุ้มค่ากว่าการทำสวนยางหลายร้อยเท่า เมื่อเทียบกับการปลูกยางที่ใช้ระยะเวลาในการเก็บเกี่ยว เท่าๆ กัน นอกจากนี้ยังค้นพบว่า ในชุมชนยังมีภูมิปัญญาด้านสุขภาพ ทั้งด้านสมุนไพร และการบำบัดด้วยการนวด ซึ่งเป็นการพึ่งพาสมุนไพรใกล้ตัวในการดูแลสุขภาพ ลดการใช้จ่ายแผนปัจจุบัน ลดค่าใช้จ่าย ปลอดภัย เมื่อต้องปรับวิถีชีวิตให้เหมาะสม สอดคล้องกับรายได้ที่หายไป การดำเนินการเรื่องเกษตรพึ่งตน ของคนตำบลคลองซีล่อมจึงได้คำตอบ 3 เรื่องหลัก คือ เกษตรเพื่อกิน เกษตรเพื่อขาย และเกษตรเพื่อสุขภาพ ตำบลคลองซีล่อม กำลังทำพร้อมๆ กันหลายเรื่อง นอกจากศึกษาศักยภาพด้านการเกษตรของคนในชุมชนแล้ว ยังได้ทำ road map บ้านตัวอย่างในชุมชนทั้งตำบล ที่พร้อมจะเป็นแหล่งเรียนรู้ ทั้งระหว่างคนในชุมชนเอง และคนภายนอก

โครงการนี้เกิดขึ้นเพื่อหาทางเลือกในการประกอบอาชีพของคนตำบลคลองซีล่อมหาแนวทางในการ แก้ปัญหาภาวะเศรษฐกิจช่วงราคายางตกต่ำ ถือได้ว่าเป็นโครงการที่สอดคล้องกับสถานะปัญหาที่ชุมชนประสบ อยู่เป็นอย่างมาก เพราะยางพาราถือเป็นที่มาของรายได้และรายจ่ายทุกอย่าง เมื่อยางพาราราคาตกอย่าง ต่อเนื่อง ในขณะที่คนยังไม่ทันคิดยังไม่ทันตั้งตัว การเตรียมพร้อมรับมือกับภาวะเหล่านี้จึงยังไม่มี ใช่แต่คน คลองซีล่อมเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงเกษตรกรรายย่อยส่วนใหญ่ที่กระจายอยู่แทบทุกพื้นที่ในจังหวัดตรัง

การดำเนินกิจกรรมที่ผ่านมา ทำให้ชาวสวนยางพาราได้หันกลับมาเรียนรู้กันใหม่ ไม่หวังพึ่งราคา ยางพาราที่ไม่รู้ว่าจะปรับตัวขึ้นมาอีกเมื่อไหร่ ไม่รอหน่วยงานราชการ แต่หันมาหาความรู้ แลกเปลี่ยน และ ลงมือปฏิบัติการด้วยตัวเอง ภูมิปัญญาหลายอย่างหายไป แต่ไม่ได้หายไปทั้งหมด การหาวิธีปรับพฤติกรรม การ ประกอบอาชีพให้เหมาะสมกับความเป็นเกษตรกรพึ่งตน จึงดำเนินการอย่างเข้มข้นขึ้นเรื่อยๆ พร้อมประสาน หน่วยงานที่จะเข้ามาช่วยหนุนเสริม

กิจกรรมในเบื้องต้นส่วนใหญ่จึงเป็นการสร้างการเรียนรู้ หาคำรู้ทั้งจากภายในชุมชนและนอก ชุมชน เพื่อสร้างทางเลือก หาโอกาส หาสิ่งที่เหมาะสมให้กับตัวเองและเผื่อแผ่ถึงชุมชน บ้านอยู่รอดชุมชน อยู่ได้ รวมถึงการสร้างความเป็นทีม เป็นกลุ่ม เป็นเครือข่าย จับมือ ให้กำลังใจและไปด้วยกัน

หลายคนเริ่มลงมือปรับ เปลี่ยนพฤติกรรมของตัวเอง เริ่มหันมาใช้ทรัพยากรที่มีให้เกิดประโยชน์สูงสุด ที่ดินข้างบ้าน ที่ดินว่าง ความรู้ คนเฒ่าคนแก่ภูมิปัญญาชั้นดีในชุมชน การเกาะเกี่ยวรวมตัวรวมกลุ่ม พยายามสร้างโอกาสฝ่าวิกฤติไปด้วยกัน หลายคนเข้าร่วมกระบวนการปรับพฤติกรรมตัวเองไปอย่างมาก เช่น เริ่มลงมือจัดการกับที่ดินของตัวเอง จัดระเบียบ จัดสรรที่ดินของตัวเอง มีการวางแผนการทำเกษตรมาก ขึ้น ขวนขวาย หาคำรู้ กระตือรือร้นการรวมกลุ่ม เข้าร่วมประชุมทุกครั้ง และลดการคาดหวังราคา ยางพาราปรับตัวสูงแบบเดิม และเริ่มคิดถึงการจัดการทรัพยากรร่วมกัน เช่น ทรัพยากรน้ำ ทรัพยากรป่า ทั้ง

ในภาพรวมและส่วนตัว ซึ่งหากมีการดำเนินการได้ดีต่อเนื่อง มีความเป็นไปได้สูงว่าจะยกระดับไปถึงการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ เส้นทางเรียนรู้เกษตรพึ่งตนตำบลคลองชีล้อม หรือ Road map ซึ่งน่าจะเป็นทางเรียนรู้ที่มีความหลากหลายกระจายไปทุกหมู่บ้านของตำบลคลองชีล้อม และมีศูนย์เรียนรู้กลางอีก 1 ศูนย์เพื่อการบริหารจัดการ รวมทั้งตลาดเกษตรพึ่งตนก็น่าจะเกิดขึ้นได้ หากมีการตั้งระบบการบริหารจัดการที่ดี เพราะขณะนี้ถือว่า ได้รับการสนับสนุนจากสภาเกษตรกรและองค์การบริหารส่วนตำบลคลองชีล้อม ที่สนับสนุนด้านงบประมาณ

จะว่าไปแล้วในชุมชนท้องถิ่นเคยมีสิ่งดีๆ อยู่มากมาย เป็นที่รวมภูมิปัญญาทุกแขนง บนฐานความเชื่อ และวิถีปฏิบัติตามประเพณี วัฒนธรรม เฉพาะของแต่ละท้องถิ่น เป็นความสัมพันธ์ของชีวิต การพึ่งพา การดำรงอยู่ ที่สอดคล้องกับธรรมชาติ เมื่อวันหนึ่งทุกอย่างเปลี่ยนไป สิ่งเหล่านี้ย่อมเปลี่ยนตาม ความเชื่อ ความศรัทธา ลดลง ภูมิปัญญาไม่ได้ถูกนำมาใช้ ก็จะค่อยๆ หายไป สิ่งใหม่ๆ ก็จะเข้ามาแทนที่ ไม่เว้นแม้พื้นที่ห่างไกล ทำอย่างไรให้บางสิ่งบางอย่างที่ดีที่เคยมี ได้ถูกนำมาใช้ประโยชน์ใหม่อีกครั้ง ก่อนที่จะเลือนหายไป เมล็ดพันธุ์ของท้องถิ่นถูกทำลายด้วยรถไฟ ด้วยใบมีด ภายใต้ความคิดการนำเศรษฐกิจคือการนำพาชีวิตไปสู่สิ่งที่ดีกว่า กลับทำให้ชุมชนอ่อนแออย่างไม่น่าเชื่อ เพียงแค่ประมาณ 30 ปี ที่ชาวบ้านได้รับการสนับสนุนให้ทำเกษตรเชิงเดี่ยว ไม้ป่า อาหารอร่อยแทบทุกฤดูกาล กลับหายาก พืชผักใบไม้กินได้ที่เคยเก็บกินริมรั้วไม่มี ต้องหาซื้อผักผสมสารเคมีในตลาด โรคแปลกๆ โรคเรื้อรัง เป็นมะเร็งราษเข้ามาเยี่ยมเยือนถึงสมาชิกในบ้านเกือบทุกครัวเรือนโดยไม่รู้ตัว การรักษาทำได้เพียงไปหาหมอ ที่โรงพยาบาลที่เต็มไปด้วยคนป่วย ไม่มีแล้วยาพื้นบ้าน เพราะสมุนไพรถูกไถ่กลบหมดสิ้น คนอ่อนแอเพราะไม่ได้กินพืชผักที่เคยกิน ความหลากหลายนำไปสู่ความสมดุล แต่ละฤดูกาลในรอบปีมีของดีมีของกินแตกต่างกัน นั่นคือนิเวศน์ที่สำคัญต่อร่างกาย

ผลจากการดำเนินงานของตำบลคลองชีล้อมที่ผ่านมา ทำให้หลายหน่วยงานใช้เป็นพื้นที่ตัวอย่าง พื้นที่นำร่อง เช่นเกษตรอำเภอ สภาพัฒนาเกษตรจังหวัดตรัง กศน. จังหวัดตรัง องค์การบริหารส่วนจังหวัดตรัง มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ฯลฯ และเริ่มเป็นที่ศึกษาดูงานของที่อื่น เพราะเป็นพื้นที่ที่มีการปรับตัวจากอาชีพเชิงเดี่ยว มาเป็นเกษตรแบบผสมผสาน และหน่วยงานต่างๆ ต้องการพื้นที่ที่เป็นรูปธรรม มีคน มีความรู้ มีกระบวนการ และที่สำคัญ ที่คลองชีล้อม มีความหลากหลายมาก สามารถเรียนรู้ได้มากมาย ทุกหมู่บ้าน

แนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพึ่งตน หรือ เกษตรพึ่งตน หรือเกษตรพอเพียง สำหรับคลองชีล้อม ในความหมายคือเป็นเศรษฐกิจที่พอเพียงกับตัวเอง ทำแล้วไม่เบียดเบียนตัวเอง ไม่เบียดเบียนคนอื่น ไม่เบียดเบียนสังคม สิ่งแวดล้อม ทำแล้วอยู่ได้ ไม่ต้องเดือดร้อน มีสิ่งจำเป็นที่ทำได้โดยตัวเอง ไม่ต้องแข่งขันกับใคร และมีเหลือเพื่อช่วยเหลือผู้ที่ไม่มี เป็นการเริ่มที่ตัวเอง เริ่มกันเองก่อน ก่อนจะนำไปสู่การแลกเปลี่ยนในชุมชน และ ขยายไปจนสามารถที่จะเป็นสินค้าส่งออก นอกบ้าน นอกชุมชน เป็นการสร้างระบบที่เริ่มจากตนเอง และความร่วมมือ วิธีการเช่นนี้จะดึง ศักยภาพของ ประชากรออกมาสร้าง ความเข้มแข็งของครอบครัว ซึ่งมี ความผูกพันกับ “ จิตวิญญาณ ” คือ “ คุณค่า ” มากกว่า “ มูลค่า ”

การหนุนเสริมของพี่เลี้ยงเพื่อให้เกิดการพัฒนาชุมชนที่มีเป้าหมายเพื่อให้ชุมชนบริหารจัดการตัวเอง มีโอกาสมีความเป็นไปได้ แต่อาจไม่เกิดในทันทีภายใต้ระยะเวลาที่ดำเนินการ เพราะเป็นเรื่องใหม่ อาจเห็นภาพหลายๆ แต่ไม่เต็มรูปแบบ ในส่วนของตำบลคลองขี้ล่อม จริงๆ แล้ว มีการจัดการแบบกลไกกลางอยู่ตั้งแต่มีการทำวิจัยกับสกว. ที่ทีมวิจัยเอาปัญหาทุกเรื่องมาขึ้นบนโต๊ะ เข้าสู่การประชุม เพื่อหาทางแก้ไข หรือหาทางออก หรือปรึกษาหารือร่วมกัน ซึ่งอาจไม่ใช่แค่ประเด็นปัญหาเพียงอย่างเดียว แต่เป็นเรื่องอื่นๆ ที่ต้องการการตัดสินใจร่วมกัน หรือต้องการความร่วมมือจากชุมชน ทำให้เกิดกลไกการประชุมในอีกรูปแบบคือสภามิต คือเป็นการใช้เวลาว่างจากภารกิจประจำวัน นั่งปรึกษาหารือตอนกลางคืน กระตุ้นให้แกนนำแต่ละหมู่ ทำหน้าที่ด้วยตัวเอง มีการจัดระบบ ศูนย์เรียนรู้ที่เป็นพื้นที่กลาง ศูนย์เรียนรู้ประจำหมู่บ้าน จุดเด่นแต่ละศูนย์ ส่งเสริมให้เกิด 1 คน 1 แปลง สภากลาง มีหน้าที่เยี่ยมบ้าน กระตุ้นให้เครือข่ายปฏิบัติจริง ยกกรณีตัวอย่าง บ้านติดดาว ศูนย์กลางในการกระจายสิ่งต่างๆ ความรู้ ข้อมูล หรือปฏิบัติการใหม่ๆ ให้กับสมาชิกในเครือข่าย มีสิทธิเรียกประชุมได้ตามความจำเป็น มีหน้าที่สืบ เสาะ ส่งเสริม ให้เกิดสมาชิกหน้าใหม่เข้ามาเรียนรู้ ส่งเสริมให้สมาชิกมีการวางแผนชีวิต วางแผนการจัดระบบในพื้นที่ของตัวเองมากขึ้น กระจายแนวคิด กินเพื่อตัวเอง เพื่อครอบครัว และคำนึงถึงสังคม กินแล้วต้องปลอดภัย ให้สวนผักคลองขี้ล่อมเป็นสวนปลอดภัยต่อสุขภาพ ทำเอง กินเอง ตอบโจทย์ในครอบครัวก่อน คือประหยัดค่าใช้จ่ายในบ้าน เหลือแบ่งปัน จากนั้นค่อยขยาย มีความรู้ทดลองแปรรูป มีพันธุ์ผักแบ่งปัน วางรูปแบบการทำงานให้ตรงกับความต้องการ สอดคล้องกระแส เหมาะกับสังคมไทยที่เป็นสังคมเกษตร แบบชาวบ้าน ไม่ใช่อุตสาหกรรม

3. โครงการ “แนวทางการจัดการป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลวังคีรี และองค์การบริหารส่วนตำบล วังคีรี อำเภอยะยงต์ จังหวัดตรัง”

ป่าพะยอมพอก อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ กลุ่มเดียวกับป่าเขาหลวง และป่าทะเลสองห้อง มีพื้นที่รวมนับหมื่นไร่ แต่ชุมชนวังคีรีต้องการรักษาพื้นที่ป่าพะยอมพอก ให้เป็นป่าชุมชน เพราะป่าผืนนี้เป็นป่าต้นน้ำที่ไหลลงไปหล่อเลี้ยงคนที่อยู่ต่ำลงไป รวมถึงคนที่ทำนาในพื้นที่ซึ่งยังมีการทำนาอยู่ โครงการนี้ต่อยอดมาจากโครงการยุติธรรมชุมชน ซึ่งหลังจากเก็บข้อมูลสรุปร่วมกันแล้วเห็นว่าประเด็นที่น่าจะขับเคลื่อนคือการรักษาป่าต้นน้ำ ที่เป็นรอยต่อระหว่างนครศรีธรรมราช กระบี่ และตรัง การค้นหาวิธีรักษาป่า ดำเนินไปพร้อมๆ กับการศึกษาการใช้ประโยชน์จากป่าตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันร่วมทั้งสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์ป่าและความร่วมมือของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการจัดการป่าอย่างยั่งยืน ปัจจุบันเหลือสภาพความเป็นป่าน้อยมาก กลายเป็นป่าโปร่ง หน้าแล้งไม่มีน้ำสำหรับสัตว์ดื่มกิน ต้นไม้ที่ชุมชนพยายามปลูกกันทุกปี ตายเพราะทนแล้ง นานานๆ ไม่ได้

นอกจากนี้ การแก้ปัญหาเรื่องป่าที่ผ่านมา ยังขาดการมองปัญหาในมิติอื่นๆ ที่หลากหลาย เช่น มิติทางนิเวศและสิ่งแวดล้อม มิติทางสังคม ความสัมพันธ์ความเชื่อคนกับป่า วัฒนธรรมของชุมชนเกี่ยวกับป่า มิติทางกฎหมาย หรือกลไกการแก้ปัญหาจากภายในชุมชน ต้องการนำแนวทางและกระบวนการแก้ปัญหาเป็นแนวทางสร้างจิตสำนึกของผู้ที่เกี่ยวข้องให้ตระหนัก เห็นความสำคัญ เปลี่ยนแปลงวิถีคิด ผลักดันการแก้ปัญหาการจัดการป่าให้เป็นระบบ ด้วยการให้ชาวบ้านรู้ข้อมูล รู้ปัญหา รู้ผลกระทบ รู้จักความสำคัญของป่าทุก

มิติ รู้ว่ามีส่วนในการช่วยดูแลป่าได้ด้วยวิธีใด เพื่อสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน พัฒนาศักยภาพแกนนำและคนในพื้นที่ ให้สนใจ ให้ความสำคัญ ปกป้อง โดยไม่หวังพึ่งหน่วยงานของรัฐในการแก้ไขปัญหาฝ่ายเดียว อีกทั้งสามารถนำชุดความรู้ที่ได้ เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาให้กับพื้นที่อื่นในกรณีเดียวกัน

การหนุนเสริมทีมวิจัยโครงการนี้อยู่ภายใต้การค้นหาข้อมูล นำข้อมูลมาวางแผน คัดกิจกรรมการดำเนินงานที่เหมาะสม และประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สร้างการเรียนรู้กับชุมชน เยาวชน จัดกิจกรรมที่ทำให้เกิดการอนุรักษ์ และเห็นความสำคัญของการดูแลรักษาป่าต้นน้ำ สร้างกติกาในการรักษาป่าร่วมกัน แม้เมื่อถึงสิ้นสุดโครงการวิจัย คาดว่าการดำเนินงานการรักษาป่าจะยอมพอกนี้ก็ยังคงดำเนินอยู่ต่อไป เนื่องจากมีทีมที่เข้มแข็ง เสียสละ และเห็นความสำคัญป่าอย่างแท้จริง อีกทั้งหลายหน่วยงานก็ต้องการให้กิจกรรมเพื่อการกระตุ้นจิตสำนึกเกิดขึ้นทุกปี ความต่อเนื่องน่าจะยังอยู่

4. โครงการ “แนวทางการอนุรักษ์พะยูนโดยชุมชนเกาะลิบง อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง” เป็นโครงการที่เกิดขึ้นจากสาเหตุประชากรพะยูนมีจำนวนลดลงเนื่องจากการล่าและการทำลายแหล่งที่อยู่อาศัยของพะยูน จากการสำรวจของนักวิชาการพบว่าพะยูนมีจำนวนไม่เกิน 200 ตัว โดยอุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหมและเขตห้ามล่าสัตว์ป่าหมู่เกาะลิบง จังหวัดตรัง เป็นแหล่งพะยูนมากที่สุด ปี 2556-2558 กลุ่มที่ใหญ่ที่สุดประมาณ 130 -150 ตัว และพบว่าในแต่ละปีจะมีพะยูนตายบางปีตายนับเป็น 10 ตัว สาเหตุการตายส่วนใหญ่มาจากติดเครื่องมือประมง การล่า ถูกคุกคามจากมนุษย์ในเรื่องถิ่นที่อยู่อาศัย แหล่งหญ้าทะเลลดลง ปัจจุบันทางจังหวัดตรังมีกระแสนอนุรักษ์พะยูนอย่างจริงจัง โดยให้หยุดเครื่องมือประมงชนิดที่เป็นอันตรายแก่พะยูนและหญ้าทะเล เช่น อวนรุน อวนถ่วงปลากระเบน เป็นต้น ในพื้นที่หญ้าทะเล 4 แห่ง คือ อ่าวลิเกา เกาะมุกด์ เกาะลิบง และเกาะสุกร แต่อย่างไรก็ตามจากการดำเนินงานที่ผ่านมาพบว่าการบังคับใช้ไม่ค่อยได้ผล เนื่องจากการขาดการติดตาม ไม่มีการดำเนินการจับกุมอย่างจริงจัง และที่สำคัญขาดการมีส่วนร่วมกับชุมชนซึ่งอยู่ใกล้ชิดกับแหล่งอาศัยของพะยูน ทำให้ปัจจุบันสถานการณ์ของพะยูนและหญ้าทะเลในบริเวณดังกล่าวจึงน่าเป็นห่วง ทางกลุ่มแกนนำในชุมชนที่ติดตามปัญหาดังกล่าวเห็นว่า ความอยู่รอดของพะยูนขึ้นอยู่กับ “คน” เป็นหลักโดยเฉพาะคนในพื้นที่จึงเห็นว่าควรจะมีการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์พะยูน ร่วมกับการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ซึ่งถือว่ายากเพราะพื้นที่ชายฝั่งเป็นพื้นที่ที่ทั้งคนและสัตว์ใช้ประโยชน์ร่วมกัน และเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพ ดังนั้น การสนับสนุนให้เกิดการกำหนดกติกาการอนุรักษ์พะยูน กำหนดโซนพิเศษสำหรับการอนุรักษ์พะยูนและหญ้าทะเล ภายใต้อาณาเขตที่ทีมวิจัยได้ศึกษา เช่น ทำแผนที่ ปฏิทินชุมชน และการสำรวจร่วมกับหน่วยงานราชการ การวางแผนเพื่อกำหนดโซนพิเศษในการอนุรักษ์พะยูน ที่อยู่ระหว่างรอการจัดการ เนื่องจากพื้นที่ทางทะเลเป็นพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับหลายหน่วยงาน แต่มีหน่วยงานหลักอยู่ การจะดำเนินการอะไรบางอย่างต้องได้รับการอนุมัติ

5. โครงการวิจัย “กระบวนการถอดบทเรียนเพื่อสร้างการเรียนรู้กรณีการแก้ไขปัญหาสิทธิในที่ดินทำกิน ต.บ้านควน อ.เมือง จ.ตรัง”

เป็นอีกโครงการที่ประสบความสำเร็จเรื่องการแก้ปัญหาที่สาธารณประโยชน์ ที่ชาวบ้านร่วมกันต่อสู้จนได้สิทธิในที่ดินมาครอบครอง กระบวนการต่อสู้ที่ยาวนาน สะสมประสบการณ์ บ่มเพาะความรู้ มาเป็นปัญหาที่สามารถนำไปสู่การเจรจาเพื่อหาทางออกกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้สำเร็จ และกระบวนการยังต้องดำเนินต่อไป เพราะปัญหายังไม่สิ้นสุด ในจังหวัดตรัง มีที่ดินสาธารณประโยชน์ประมาณ 126,250 ไร่ ทั้งในรูปของที่ทำกินและที่อยู่อาศัย มีปัญหาเหมือนกันทุกที่ เช่นเดียวกับจังหวัดอื่นๆ ในประเทศไทย บ้านควนเป็นหนึ่งในตัวอย่างของ “ความขัดแย้งในสังคมไทย” หลายพื้นที่ อันมีสาเหตุจากการมอง “สิทธิในที่ดิน” ที่ต่างกัน การแก้ปัญหาที่ผ่านมาเป็นเพียงการบรรเทาปัญหาเพื่อยุติความขัดแย้งไว้ชั่วคราวแต่ยังไม่สามารถแก้ปัญหาที่ต้นเหตุได้อย่างแท้จริง บ้านควน ถูกประกาศเป็นที่สาธารณประโยชน์เมื่อปี พ.ศ. 2473 (ทุ่งช่อแก้วหรือทุ่งนางหวัง) เนื้อที่ 2,607 ไร่ ทับที่ทำกินของชุมชนประมาณ 1,574 ไร่ เมื่อปี พ.ศ. 2539 เมื่อถูกประกาศเป็นที่สาธารณะ หน่วยงานต่างๆ ที่ต้องการที่ดินเพื่อตั้งสำนักงาน ก็ทยอยลงไปใช้พื้นที่มากมาย เกิดการกระทบกระทั่งกับชาวบ้านเพราะไปแย่งสิทธิเดิม ถ้าบ้านควนไม่มีคน ที่มีแนวคิดลุกขึ้นมาศึกษาปัญหา และนำไปสู่การรวมพลังอย่างหนาแน่นของคนบ้านควน คงไม่สามารถแก้ปัญหาได้

การเรียกร้องสิทธิในที่ดินทำกินของชาวบ้านตำบลบ้านควน ทำให้เกิดพลังกาย พลังปัญญา เกิดบทเรียน การใช้ความรู้เพื่อสู้ “เห็นผลเป็นรูปธรรม” บ้านควนโมเดล คือการทำงานจากแนวราบสู่แนวตั้ง จากแนวตั้งสู่แนวราบที่ไม่ละความพยายาม ทำงานอย่างต่อเนื่องสร้างที่ระดับชุมชนที่ระดับตำบล สร้างการมีส่วนร่วมทุกภาคส่วน ใช้เครื่องมืองานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเข้าไปหนุน จนสามารถได้คำตอบในการแก้ปัญหา และกลายเป็นพื้นที่ที่องค์กรอื่น ภาครัฐอื่นให้ความสนใจ แลกเปลี่ยนเรียนรู้วิธีการทำงาน โครงการนี้ยากกว่าโครงการระยะแรก เนื่องจากตัวแปรที่เปลี่ยนไป โดยเฉพาะเจ้าพนักงานที่ดิน ซึ่งถือว่าเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการจัดการที่สาธารณประโยชน์ครั้งนี้ เปลี่ยนไป ทำให้การดำเนินงานยากขึ้นอีกหลายเท่าตัว บางช่วงจึงต้องรอเวลา รอสถานการณ์ สิ่งที่ทีมวิจัยทำได้คือ การเก็บข้อมูลเชิงพื้นที่ การครอบครองที่ดินของหน่วยงาน และการเฝ้าระวังการเข้ามาใช้ประโยชน์ในที่ดินจากหน่วยงานอื่นๆ

6.โครงการ ศึกษาวิถีชุมชนเพื่อนำไปสู่การจัดการท่องเที่ยวบ้านมดตะนอย อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง ประเทศไทยมีจังหวัดที่มีพื้นที่ติดทะเล 23 จังหวัด รวมความยาว 2,614 กิโลเมตร ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ชายฝั่งในภาคใต้ทั้งฝั่งอ่าวไทยและทะเลอันดามัน ความยาว 1,672 กิโลเมตร ในส่วนของจังหวัดตรัง มีพื้นที่ติดทะเลรวมทั้งสิ้น 119 กิโลเมตร ในพื้นที่บางส่วนของ 5 อำเภอ คือ อ.ปะเหลียน อ.กันตัง อ.สิเกา อ.หาดสำราญ และ อ.ย่านตาขาว พื้นที่ชายฝั่งเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นที่อยู่อาศัยของชุมชนประมง และส่วนใหญ่ นับถือศาสนาอิสลาม โดยเฉพาะชุมชนชาวประมงพื้นบ้านหรือชาวประมงขนาดเล็ก พังพาทร์พยากรชายฝั่งและทะเล เช่นเดียวกับบ้านมดตะนอย เนื้อที่ของชุมชนบ้านมดตะนอยมีทั้งหมดประมาณ 3,650 ไร่ จำนวนครัวเรือนประมาณ 300 ครัวเรือน กว่า 1,200 คน นับถือศาสนาอิสลามทั้งหมด พื้นที่รอบๆ บ้านมดตะนอยเป็นพื้นที่ ติดทะเล หาดทราย ป่าชายเลน อยู่ในเขตน่านน้ำขึ้นน้ำลง วิถีชีวิตส่วนใหญ่จึงผูกพันกับการทำ

ประมง และสวนมะพร้าว มดตะนอย เคยเป็นเกาะ การเดินทาง ต้องอาศัยเรือหางยาว ชาวบ้านมีเรือแทบทุกบ้าน รวมแล้วประมาณ 200 ลำ เพราะ 90% ประกอบอาชีพประมง เรือคืออุปกรณ์สำคัญในการประกอบอาชีพ ปัจจุบัน ชาวมดตะนอยไม่ได้รับสิทธิในที่อยู่อาศัย ส่วนใหญ่อยู่ติดเขตป่าชายเลน ซึ่งถ้าถามคนเฒ่าคนแก่ ก็จะบอกว่า อยู่มานาน มากกว่า 80 ปี แต่ก็ไม่มีหลักฐานใดยืนยัน หรืออาจจะไม่ได้ศึกษาหาข้อมูลกันอย่างจริงจัง จึงเสียสิทธิที่ควรได้รับไป

อีกเหตุการณ์สำคัญที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนคือ เหตุการณ์สึนามิที่เกิดขึ้นเมื่อเดือน ธันวาคมปี 2547 แม้คนในชุมชนจะไม่ได้รับผลกระทบจนถึงแก่ชีวิต แต่เครื่องมือประมง บ้านเรือน ชายหาด และทรัพยากรทางทะเล ก็เสียหายและเปลี่ยนแปลงมาจนทุกวันนี้ ผลจากสึนามิทำให้การประกอบอาชีพประมงยากลำบากมากขึ้น และความเป็นอยู่ของคนก็เปลี่ยนแปลงไป ด้วยเหตุและปัจจัยหลายอย่าง โดยเฉพาะเงินที่เข้าไปเพื่อการพัฒนาต่างๆ ทำให้คนในชุมชนแตกแยก แยกสามัคคี แบ่งพรรคแบ่งพวก ปัญหาเรื่องนี้ไม่ได้เกิดจากคนภายนอก แต่น่าจะเกิดจากคนภายใน ที่ไม่หนักแน่น ไม่รักกัน ไม่สามัคคีกันมากพอ เมื่อมีเงินเข้ามาจึงเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน อีกทั้งเมื่อการทำประมงไม่อาจยึดเป็นอาชีพที่สร้างรายได้หลักให้ คนก็ต้องเริ่มออกไปรับจ้างนอกหมู่บ้าน และออกไปทำงานนอกบ้านมากขึ้นในขณะที่วัยรุ่นเยาวชนที่ไปเรียนนอกหมู่บ้าน สมัยใหม่ ก็เริ่มห่างหลักปฏิบัติทางศาสนา ยาเสพติดเพิ่มมากขึ้น

อย่างไรก็ตามทรัพยากรสำคัญที่สุดของชุมชนบ้านมดตะนอยคือ ทรัพยากรชายฝั่งทะเล ซึ่งเป็นแหล่งอาหาร แหล่งรายได้ การประกอบอาชีพของคนในชุมชน มีความพยายามที่จะช่วยกันอนุรักษ์ ปกป้องทรัพยากร ทางทะเลกันมานาน ไม่ว่าจะเป็นเครื่องมือประมง วิธีการจับสัตว์น้ำ รณรงค์ให้คนในชุมชนจับอย่างถูกวิธี ปลูกป่าชายเลน ห้ามตัดไม้ชายเลน แต่ปัญหาคือ ทรัพยากรในทะเลยากแก่การควบคุม

ปัจจุบัน บ้านมดตะนอย เป็นที่รู้จัก สนใจของบุคคลภายนอก นักท่องเที่ยว มี “สันหลังมังกรเผือก” ยาวกว่า 3 กิโลเมตร มองไกลๆ เหมือนมังกรสีเผือกแหวกว่ายอยู่กลางทะเล และที่สันทรายแห่งนี้ฝูงปูลมตัวเล็กๆ นับล้านตัว ที่อาศัยผืนทรายเป็นแหล่งอาหาร เจาะรูเป็นที่อาศัย และหลบภัย ทั้งยังมีฝูงนกนางนวล นกหินหนาวจำนวนมากบินโฉบเฉี่ยวหาอาหารอยู่ริมหาด ยามน้ำลง ชาวบ้านจะพากันไปหาหอยชักตีน ปลาทราย ปลากะบอก และอื่นๆ เรียกได้ว่า หาดบ้านมดตะนอยอุดมสมบูรณ์มาก การนำสุรา หรือเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ หรือยาเสพติดเข้าไปในชุมชน คนนอกเข้าไปหากินได้ทุกทิศทาง ขยะนักท่องเที่ยว การตัดไม้ริมชายหาด การจับสัตว์น้ำขนาดเล็กทุกประเภท การใช้เครื่องมือที่ไม่เหมาะสมของคนนอก จะสร้างปัญหาระยะยาว และเป็นตัวอย่างที่ไม่ดีให้กับเยาวชน เพราะที่ผ่านมาชุมชนยังไม่ได้เตรียมพร้อม ที่จะรองรับการท่องเที่ยวที่เข้าไป

สิ่งดีๆ ในบ้านมดตะนอย มีมากมายนอกจากทรัพยากรแล้วยังประเพณีวัฒนธรรมสำคัญของชาวอิสลาม ที่ยังหลงเหลืออยู่ และยังคงรักษาความเข้มแข็งเอาไว้ เช่น ร่องเจ้งแบบฉบับอิสลาม ประเพณีสุนัตหมู่ (สุหนัต กี้ซั) หรือการขลิบอวัยวะเพศชายหรือพิธีตัดแคว (เมษายน) การเผากะลา (คืนที่ 27 ของการถือศีล

อด) ฮารีรายอ การรับขวัญเด็ก ที่ยังคงรักษารูปแบบ สะท้อนถึงอัตลักษณ์ของท้องถิ่นตามแบบชุมชนอิสลาม ดิดทะเล อาหารเฉพาะแบบมดตะนอย การรักษาโรคในพื้นที่ห่างไกล การทำมาหากิน การหลบเลี่ยงพายุ

บ้านมดตะนอยยังมีอีกหลายอย่างที่สำคัญต่อการดำรงอยู่ของชุมชน ภูมิปัญญาด้านต่างๆ แม้กระทั่งคำถามที่ว่า “ทำไมถึงชื่อบ้านมดตะนอย” ก็ยังไม่มีใครตอบได้หรือไม่ได้หาคำตอบอย่างแท้จริง ดังนั้น การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนบ้านมดตะนอยครั้งนี้ นอกจากเพื่อให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์ของบ้านตัวเองร่วมกันแล้ว ยังต้องการใช้เป็นเครื่องมือในการหลอมรวมหัวใจคนบ้านมดตะนอยให้เป็นดวงเดียวกัน เห็นตัวเอง เห็นภาพชุมชน เห็นสิ่งดีที่มีอยู่ เห็นสิ่งที่ต้องดำรงรักษาไว้ และรู้ว่า อนาคตข้างหน้า ชววมดตะนอยจะดำรงอยู่อย่างไรให้เหมาะสม พร้อมทั้งจะรับมือกับสิ่งต่างๆ ที่จะเข้ามายังชุมชน อย่างแข็งแกร่ง มีศักยภาพ และมีศักดิ์ศรี

จากการติดตามการดำเนินงานของโครงการวิจัย รอบครึ่งปี นักวิจัยอยู่ระหว่างเก็บข้อมูลบริบท พื้นที่ศักยภาพ ของดีในชุมชน โดยการแบ่งงาน แบ่งทีม แบ่งโซนบ้าน รับผิดชอบการเก็บข้อมูล มีหัวหน้าโครงการซึ่งเป็นหมอ รพ.สต. เตรียมวางแผนก่อนลงพื้นที่ทุกครั้ง และได้นำเสนอข้อมูลเพื่อการตรวจสอบร่วมกับคนในชุมชนทุกประเด็น มีเวทีนำเสนอใหญ่ผ่านกิจกรรมในชุมชนที่มีอยู่แล้ว เช่น วันสุนัทรักหมู ที่ได้นำเอากระบวนการมีส่วนร่วมไปใช้ การนำเสนองานต่อ SCG ซึ่งเข้าไปสนับสนุนเรื่องการจัดการน้ำ จัดการขยะ ให้กับมดตะนอย เวทีวันเด็กซึ่งเป็นงานใหญ่ของหมู่บ้าน จัดทั้งกลางวันกลางคืน ทีมวิจัยได้นำเสนอข้อมูล ความรู้ อาหารพื้นบ้านสมัยก่อน การแต่งกาย การบอกเล่า ฯลฯ เป็นการฝึกความเป็นนักวิจัยให้กับ ทีมวิจัย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงและไม่เคยทำวิจัยลักษณะนี้มาก่อน แต่ก็ทำได้ดี และมีการมอบหมายงานที่ชัดเจน สนุกในการลงพื้นที่เก็บข้อมูล และรู้สึกได้ถึงความภาคภูมิใจในการเป็นนักวิจัย กล้านำเสนอมากขึ้น และแม้จะมีการเปลี่ยนผู้นำ คือผู้ใหญ่บ้าน และทีมแบ่งการสนับสนุนออกเป็นสองฝ่าย แต่เมื่อสิ้นสุดแล้วก็ไม่ได้มีความขัดแย้งที่เด่นชัด ยังคงร่วมกันทำงานได้ ส่วนปัญหาอื่นๆ มีบ้าง เช่น ยังรอหัวหน้าโครงการ ซึ่งต้องฝึกให้ทีมสามารถจัดการได้ด้วยตัวเองให้มากขึ้น ทำงานได้ รวบรวมเอกสาร ข้อมูลได้ จัดการการเงินได้ และการค้นหาแหล่งข้อมูลที่มากกว่าเดิม โดยเฉพาะความเป็นมาของบ้านมดตะนอย

3.1.2 การพัฒนาโครงการ

การพัฒนาโครงการ มี 2 แบบ คือการพัฒนาเพื่อต่อยอดโครงการเดิมและการพัฒนาพื้นที่ใหม่ สำหรับการพัฒนาต่อยอดโครงการเดิมนั้นเป็นการพัฒนาโครงการเพื่อต่อยอดโครงการดำเนินการมาก่อน แต่เห็นว่า ยังมีเหตุผลและความจำเป็นในการใช้กระบวนการวิจัย CBR เข้าไปขับเคลื่อนต่อ อาทิ โครงการเกษตรพึ่งตนแบบคนคลองสีลอม ที่เกิดโครงการนี้เพราะวิกฤติยางพารา คนต้องการปรับตัวเอง หาทางเลือกในการประกอบอาชีพ ช่วงแรก เน้นที่การปรับเปลี่ยนทัศนคติ เลิกหวังพึ่งรายได้จากเกษตรเชิงเดี่ยว สวนยาง สวนปาล์ม แต่หันมาปรับตัวโดยใช้ทรัพยากรที่มี ภูมิปัญญาที่มี สร้างเครือข่ายกันเรียนรู้ แลกเปลี่ยนกันเอง ไม่หวังพึ่งงบประมาณจากหน่วยงาน ค้นหาความเหมาะสมในการทำเกษตรบนพื้นฐานของตัวเอง จึงมีผลออกมา 2 ระดับ คือระดับปัจเจก แต่ละคนจะรู้ว่า ทรัพยากร ภูมิรู้ ข้อจำกัดของตัวเองคืออะไร และจะวางแผนการประกอบอาชีพแบบไหน และ 2 ระดับเครือข่าย เห็นความจำเป็นว่า จะต้องสร้างเครือข่ายการประกอบ

อาชีพ ที่ไม่ใช่แค่ประหยัดรายจ่าย แต่ต้องหาทางเพิ่มรายได้ที่ชัดเจน เป็นรูปธรรม มีมูลค่าเพิ่มทั้งรูปธรรมและนามธรรม และจะต้องรวบรวมผลผลิตทางการเกษตรสู่ตลาดที่กว้างกว่าตลาดภายในชุมชน หรือค้นหาทางเลือกในการแปรรูปทางการเกษตร หรือค้นหาผลิตภัณฑ์ที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น จุดเด่น เพื่อให้เกิดรายได้ระยะยาว ซึ่งจะต้องค้นหาทางเลือกทางออกในระยะต่อไป ว่าคนคลองชีล้อม จะมีวิธีสร้างรายได้จากผลผลิตทางการเกษตรได้อย่างไร

อีกโครงการคือ การอนุรักษ์พะยูน เกาะลิบง ซึ่งอยู่ระหว่างรอยต่อ การตามเอกสารรายงานและเอกสารการเงินเพื่อปิดโครงการ และวิเคราะห์แนวทางเพื่อต่อยอดโครงการ เนื่องจากเรื่องพะยูน เป็นเรื่องที่มีความสำคัญระดับประเทศ หรือระดับเอเชียก็ว่าได้ ชุมชนต้นตัว ให้มีความสำคัญ เกิดทีมพิทักษ์ดุหยงขึ้น และสามารถดำเนินงานเพื่อการปกป้อง อนุรักษ์ และช่วยชีวิตสัตว์ทะเลหายากได้จริง และยังได้ดึงเอาเยาวชน คนบนเกาะ เข้ามามีส่วนร่วม โครงการได้ดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์โครงการระยะแรก แต่มีสิ่งที่จะต้องทำต่ออีกมาก เพื่อให้เป็นโครงการที่ต่อเนื่องและเห็นผลระยะยาว รวมถึง จะต้องสร้างเครือข่ายอนุรักษ์ทางทะเลให้เกิดขึ้นในพื้นที่ที่มีหญ้าทะเลที่เป็นอาหารของพะยูน ที่สำคัญศึกษาที่จะช่วยปกป้องหญ้าทะเลและพะยูนจะต้องเข้มแข็ง ปฏิบัติได้จริง และต้องได้รับความร่วมมือจากส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง จึงจะทำให้พะยูนอยู่ได้อย่างปลอดภัย ดังนั้น จึงต้องมีโครงการระยะที่สอง ขณะนี้อยู่ระหว่าง จัดทีม จัดความคิดรวบยอด แนวทางการทำงาน และการเชื่อมภาคอื่นๆ เข้ามาทำงานร่วมกัน ซึ่งจะเป็นการทำงานที่ยากกว่าโครงการเดิมอีกหลายเท่า

ส่วนการพัฒนาโครงการพื้นที่ใหม่ บางพื้นที่ต้องใช้เวลา บางพื้นที่ต้องให้ทันกับสถานการณ์ สำคัญคือทีมวิจัยที่มีเวลา มีความตั้งใจ และต้องการกระบวนการวิจัยไปใช้ในพื้นที่จะจริง ๆ พื้นที่ที่อยู่ระหว่างพัฒนาโครงการ เช่น

โครงการชุมชนคน พึ่ง (พึ่ง) ป่า บ้านไสใหญ่ ตำบลอ่าวตง อำเภอสวี จังหวัดตรัง
บริเวณนี้เป็นพื้นที่ป่ารอยต่อ 3 จังหวัดคือ ตรัง กระบี่ นครศรีธรรมราช เป็นป่าที่ยังคงความสมบูรณ์แบบป่าดิบชื้น ปัญหาคือ มีความพยายามที่จะทำลาย บุกรุกป่ารอยต่อนี้ในรูปแบบต่างๆ มาโดยตลอด ข้อดีคือ มีทีมพิทักษ์ป่าที่ทำงานป้องกัน ปรามปรามอย่างเข้มแข็ง แต่ก็ยังไม่เพียงพอ ทำอย่างไรให้คนเห็นความสำคัญและช่วยกันดูแลรักษาให้มากกว่าเดิม และใช้ประโยชน์จากป่าด้วยความถูกต้อง อนุรักษ์ ไม่ทำลาย และรู้ด้วยว่าได้ประโยชน์จากป่าอย่างไร ด้านไหน และส่งผลต่อชุมชนและต่อป่าอย่างไร และจะช่วยให้ป่าเป็นป่าที่สมบูรณ์เป็นป่ากันชน เป็นรอยต่อที่รักษาไว้ซึ่งแนวเขตที่ชัดเจนได้อย่างไร

โครงการ“การจัดการน้ำเพื่อการเกษตรที่ยั่งยืนของอำเภอนาโยง จังหวัดตรัง อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง เป็นพื้นที่ต้นน้ำของจังหวัดตรัง มีสภาพพื้นที่เป็นภูเขา ที่ลาดชัน และที่ราบ บรรพบุรุษได้อาศัยสภาพพื้นที่ดังกล่าวประกอบอาชีพทางการเกษตร โดยการทำสวนบนพื้นที่เชิงเขา และทำนาในที่ราบ ทำให้เกิดเป็นเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ในการทำมาหากินจนได้รับการขนานนามว่า “ทุ่งนาโยง อู่น้ำของตรัง” ผืนดินในท้องทุ่งนี้เคยอุดมสมบูรณ์ ปลุกข้าวได้รสชาติอร่อย ผลผลิตดี ใครๆ ก็ทำนา และยังมีกิจกรรมยามว่างจากนาอีกหลายกิจกรรม ที่เป็นวิถี วัฒนธรรมท้องถิ่น

ท่ามกลางกระแสที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทุกมิติรอบด้านในกระแสโลกและกระแสไทย นามของการพัฒนาที่รุกกล้าคือคลื่นเข้ามาทุกที่บนโลกใบนี้ด้วยความคิดที่ว่ามนุษย์คือแก่นแกนของสรรพสิ่ง จนนำไปสู่กระแสของการพัฒนาในเชิงโครงสร้าง สาธารณูปโภค บริโภค อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ รวมถึงการขยายตัวของจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้นทำให้เกิดการขยายชุมชนไปด้วยตามลำดับ

พื้นที่อำเภอนาโยงได้รับผลกระทบดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง พื้นที่เกษตรซึ่งเป็นพื้นนาเดิม ถูกปรับเปลี่ยนเป็นที่อยู่อาศัย สร้างถนนหนทาง และสิ่งปลูกสร้างต่างๆ จนในปัจจุบันปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่อำเภอนาโยงคือ ไม่สามารถบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรและเพื่อการบริโภคอุปโภคได้ โดยเฉพาะการทำนา พื้นที่การทำการเกษตรถูกปรับเปลี่ยนเป็นพืชอื่นๆ ทั้งที่ไม่สามารถให้ผลผลิตที่ดีได้เนื่องจากสภาพพื้นที่ที่ไม่เหมาะสม และยังได้เกิดพื้นที่น้ำท่วมขังเป็นจำนวนมาก เพราะ 1. ขาดน้ำ 2. น้ำมากเกินไป นั่นก็คือ ขาดการบริหารจัดการน้ำที่ดี ขาดการวางแผน เกษตรกรประสบปัญหาในด้านการประกอบอาชีพและรายได้ในการดำรงชีวิต ขาดความสุขและความอุดมสมบูรณ์ในการใช้ชีวิตทั้งในระดับปัจเจกและส่วนรวม

การเล็งเห็นปัญหาทั้งระบบทำให้พบว่า เกษตรกรและผู้คนในพื้นที่มีปัญหามาจากการไม่สามารถบริหารจัดการน้ำได้ตามความต้องการที่สอดคล้องกับการประกอบอาชีพ อีกทั้งการพัฒนาที่ขาดการศึกษาสภาพพื้นที่และความต้องการของพื้นที่ ทำให้ปัญหาตามมามากมายและแก้ได้ยาก การจัดการน้ำจึงเป็นปัญหาที่ต้องได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วน เนื่องจากความเสียหายที่เกิดขึ้นแต่ละปีมีมูลค่ามหาศาล ซึ่งยากต่อการที่จะหาหน่วยงานมารับผิดชอบความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นอยู่

จากการสำรวจของกลุ่มบริหารจัดการน้ำอำเภอนาโยง ทำให้พบว่า ในอดีตอำเภอนาโยงมีการบริหารจัดการน้ำโดยภูมิปัญญาของบรรพบุรุษได้อย่างลงตัวและน่าทึ่งยิ่งนัก มีการผันน้ำอย่างเป็นระบบ พื้นที่นาสามารถชักน้ำเข้านาได้อย่างทั่วถึงและเพียงพอ ไม่มีปัญหาเรื่องน้ำท่วมขังจนทำให้เกิดความเสียหาย การสืบค้นเส้นทางน้ำเช่นนี้ทำให้พบว่า การแก้ปัญหาจึงจำเป็นต้องใช้เส้นทางน้ำที่มีอยู่เก่า ผสมกับการปัญหาการระบายน้ำ ซึ่งมีอยู่หลายจุดและหลายตำบล แต่ไม่ใช่ปัญหาใหญ่ที่จะแก้ไขไม่ได้ รวมถึงงบประมาณไม่ได้มากมายอย่างที่หลายฝ่ายคิดกันอยู่ กลุ่มบริหารจัดการน้ำอำเภอนาโยงจึงได้ร่วมกันระดมคนและวิธีการต่างๆ เพื่อร่วมกันหาทางออกอย่างมีส่วนร่วม ซึ่งกลไกในการดำเนินงานที่ผ่านมาทำให้เกิดกระบวนการ คิด คุย หาทางออก เพราะเป็นปัญหาร่วม จากตำบลหนึ่งไปสู่อีกตำบลหนึ่ง จนกลายเป็นจิ๊กซอว์ที่ต่อกันเป็นภาพใหญ่ระดับอำเภอที่น่าสนใจยิ่ง

โครงการศึกษาแนวทางจัดการตลาดสินค้าเกษตรอินทรีย์ที่เหมาะสมกับบริบทคนตรัง โครงการนี้เป็นโครงการที่เกิดจากการรวมตัวของคน 8 อำเภอในจังหวัดตรัง เป็นเครือข่ายเกษตรอินทรีย์ ที่พยายามเปิดตลาดเพื่อเป็นทางเลือกให้กับคนรักสุขภาพ สร้างแบรนด์ สร้างกติกา สำหรับคนขาย คนซื้อ ค้นหาจุดเด่น พิถีพิถันตั้งแต่การเลือกสมาชิกเข้าสู่ชมรม ผลผลิต วิธีการผลิต การพยายามคิดค้นหาวัสดุแทนจากธรรมชาติเพื่อใช้บรรจุสินค้า ใช้วันเสาร์เป็นวันนัดเปิดสินค้าให้ลูกค้าที่อยู่บริเวณในเมืองตรัง ได้มาใช้บริการเสรีจากการขายมีการประชุมกันทุกบ่ายวันเสาร์เพื่อทบทวนสิ่งที่เกิดขึ้นในแต่ละสัปดาห์ ปัจจุบันลูกค้าส่วนใหญ่มาจากผู้ปกครองของโรงเรียนในละแวกเดียวกัน ลูกค้าที่ตามแม่ค้ามาบางส่วน และคนที่รักสุขภาพ

ข้าราชการ จุดเด่นคือ เป็นตลาดที่พ่อค้าแม่ค้ารักและเอื้ออาทรต่อกัน แบ่งปัน และเปิดใจ เป็นตลาดที่มีสินค้าปลอดภัยไร้สารเคมี ไข่เมล็ดพันธุ์ในท้องถิ่น ที่สมาชิกในกลุ่มแบ่งปันต่อกัน ดีต่อสุขภาพ เหมาะสำหรับคนรักสุขภาพ และคนในเมือง อย่างไรก็ตามปัญหาคือ ยังอยู่ระหว่างค้นหาทางเลือกที่เหมาะสม ลงตัว ระหว่างผู้ขายกับผู้ซื้อ ผู้ซื้อที่ยังคงต้องการพลาสติก เพื่อใส่สินค้ากลับบ้าน ในขณะที่กลุ่มนี้ต้องการให้ลูกค้าหิ้วตะกร้า หรือนำมาจับจ่ายซื้อของ แต่ที่สำคัญคือ ผลผลิตยังไม่มีหลากหลาย สินค้ายังซ้ำๆ ยังไม่ตอบสนองความต้องการที่หลากหลายของลูกค้า สถานที่ยังไม่เป็นที่รู้จัก และการประชาสัมพันธ์ยังน้อยเกินไป ยังไม่เป็นที่แพร่หลาย และยังมีปัญหาช่วงปิดเทอม เพราะเป็นกลุ่มลูกค้าหลัก

การพัฒนาโครงการพื้นที่ใหม่เพื่อยื่นข้อเสนอโครงการต่อสกว. ยังคงค่อนข้างล่าช้า เพราะมี 3 ปัจจัยหลักที่เกี่ยวข้อง คือ พื้นที่ พี่เลี้ยง และสกว. ในส่วนของพื้นที่เนื่องจาก ต้องรอความพร้อมของพื้นที่ บางพื้นที่มีคนตั้งใจ มีทีม มีความพร้อม แต่ยังขาดคนที่จะมาเป็นหัวหน้าโครงการ หรือคนที่เป็นผู้นำ มีงานเยอะเกินไป กลัวว่า จะไม่มีเวลา ส่วนการต่อยอดโครงการบางพื้นที่ต้องการเปลี่ยนหัวหน้าโครงการ แต่ก็ไม่มีคนขึ้นมาเป็นหัวหน้าโครงการแทน และต้องวิเคราะห์ผลดีผลเสีย ประเมินให้ถี่ถ้วน และยังมีปัจจัยอื่นประกอบอีกมาก ในการเตรียมความพร้อมก่อนนำเสนอโครงการ เช่น คนที่จะเขียนข้อเสนอโครงการ การวางแผนงานที่ต้องกำหนดล่วงหน้าเป็นระยะเวลานานเป็นปี การสร้างเป้าหมายร่วมกัน การทำความเข้าใจงาน CBR และทีมวิจัยจะต้องนั่ง ก่อนนำเสนอ สกว. จะมีเวทีพิจารณาโครงการในพื้นที่ เชิญที่ปรึกษาโดยตรง มาตั้งข้อสังเกต และให้ข้อเสนอแนะ จากนั้นปรับแก้ แล้วนำเสนอ สกว. ซึ่งการนำเสนอที่ผ่านมามีล่าช้ามากกว่าโครงการจะได้รับการพิจารณาเพื่อดำเนินการต่อ บางพื้นที่สถานการณ์เปลี่ยน คนเปลี่ยน ประเด็นเปลี่ยน ทำให้ยากในการทำงานขึ้นไปอีก

ส่วนโครงการที่อยู่ระหว่างพัฒนาเพื่อเสนอการต่อยอดโครงการ ยังต้องการวิเคราะห์ผู้นำ หรือหัวหน้าโครงการ ว่าคนเก่ายังมีความพร้อมหรือไม่ ส่วนคนใหม่พิจารณาองค์ประกอบความเหมาะสมในการเป็นหัวหน้าโครงการ ซึ่งก็จะต้องมีความยากพอๆกัน เนื่องจากบางคนแม้จะเป็นหัวหน้าโครงการที่อาจไม่สร้างความเปลี่ยนแปลงมาก แต่ก็ยังต้องการพิสูจน์ตัวเอง ยังอยากจะเป็นหัวหน้าโครงการ และบางพื้นที่ก็ยังคงหาคนที่จะมาเป็นหัวหน้าโครงการไม่ได้ อีกประการ ถ้าไม่สามารถหาข้อสรุปที่พอใจร่วมกันได้ อาจทำให้ชุมชนเกิดความขัดแย้งกันเองได้ โครงการเดินหน้าไม่ได้ การค้นหาคนที่มีความเหมาะสมเป็นเรื่องต้องใช้เวลา พี่เลี้ยงต้องศึกษา สังเกต พฤติกรรมการแสดงออก การรับฟัง การเสนอความคิด ภาวะความเป็นผู้นำ และการยอมรับจากสมาชิก

ข้อจำกัดของพี่เลี้ยงคือ ต้องทำงานหลายอย่างควบคู่กัน และคนทำงานบางครั้งก็ไม่สามารถแบ่งหน้าที่ได้อย่างชัดเจน ต้องทำทุกอย่างไปด้วยกัน ทั้งการติดตามโครงการ รายงาน การเงิน บัญชี เอกสารโครงการ งานความร่วมมือ ประชุม อบรม จึงมีเรื่องเวลา เข้ามาเกี่ยวข้อง อย่างไรก็ตาม พยายามแก้ปัญหา เช่น แบ่งงาน แบ่งหน้าที่กัน เขียนรายงาน ทำบัญชี ลงพื้นที่ พัฒนาโครงการ แบ่งตามความจำเป็น และเป็น การแก้ปัญหา เพื่อให้ทันกับเวลา วิธีแก้และถือว่าเป็นข้อดีคือ เป็นการฝึกการทำงานให้กับพี่เลี้ยงได้ทำงานเป็น

รับผิดชอบทุกหน้าที่ เตรียมความพร้อมสำหรับงานทุกงานที่เป็นภารกิจไหน และสามารถทำงานแทนกันได้ทุกหน้าที่ ทุกโครงการ จึงจัดการได้ไม่ยากนัก

ข้อดีของการพัฒนาข้อเสนอโครงการพื้นที่ใหม่ๆ คือ จะได้นักวิจัยใหม่ และได้แนวทางการตอบโจทย์แบบใหม่ รู้จักพื้นที่ รู้จักบริบทชุมชนใหม่ ซึ่งอาจมีปัจจัยที่เหมือนหรือต่างจากพื้นที่ที่เคยทำ CBR ปัจจัยที่ต่างกันจะเป็นตัวฝึกให้พี่เลี้ยงได้ทำงาน ได้เรียนรู้เพื่อพัฒนาตัวเองได้มากขึ้น คิดหาวิธีการในการทำให้ชุมชนมีกระบวนการดำเนินงานที่ตอบโจทย์ความต้องการของตัวเองที่หลากหลายขึ้น สร้างความแปลกใหม่ให้กับเครือข่ายนักวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดตรัง พื้นที่ในการทดลองนำ CBR ไปใช้ซึ่งเป็นเครื่องมือใหม่ ชุมชนจะได้ประโยชน์จากการทำวิจัย หน่วยงานที่จะรู้จักสกว.ก็มากขึ้น เครือข่ายนักวิจัยเพิ่มขึ้น มีความสนุกสนานในการแลกเปลี่ยน และจากประสบการณ์การทำงานที่ผ่านมา ไม่ว่าประเด็นอะไร พื้นที่ไหน ทุกพื้นที่เรียนรู้ร่วมกันได้ และเกิดประโยชน์ทุกพื้นที่

3.1.3 การบริหารจัดการโครงการ

การบริหารจัดการโครงการมี 2 ส่วนคือ ส่วนของศูนย์ประสานงาน และส่วนของโครงการวิจัย ที่มีความสอดคล้อง สัมพันธ์กัน ส่งผลกระทบซึ่งกัน ถ้าไหนจัดการไม่ดี ผลกระทบเกิดกับโครงการวิจัย ส่งผลให้อาจเป็นโครงการที่ด้อยคุณภาพ เช่น ล่าช้าเกินไป เงินโครงการหายไปตรวจสอบไม่ได้ ไม่มีเนื้อหาในรายงาน ไม่ตอบโจทย์วัตถุประสงค์ของโครงการ นักวิจัยไม่ถูกพัฒนา ไม่มีทีมงาน เหลือเพียงบางคนที่ได้ประโยชน์จากโครงการ เอาเงินโครงการไปทำอย่างอื่น มีความยุ่งยากในการปิดโครงการ เป็นต้น ดังนั้น การบริหารจัดการ จึงเป็นเรื่องที่จำเป็นต้องดำเนินการตั้งแต่เริ่มต้น และเป็นหน้าที่โดยตรงของศูนย์ประสานงาน หรือพี่เลี้ยง ที่จะต้องมีหน้าที่ในการบริหารจัดการทั้ง 2 ส่วนนี้ให้ได้ เพราะเป็นตัวชี้วัดการทำงานของศูนย์ประสานงานโดยตรง

การบริหารจัดการของศูนย์ประสานงานจังหวัดตรัง ยึดหลักถูกต้อง โปร่งใส เป็นธรรม และตรงกับความจริงเป็นหลัก และทำความเข้าใจร่วมกันตั้งแต่เริ่มโครงการทั้งพี่เลี้ยง และนักวิจัย มีใบความรู้ให้ศึกษา อธิบายประกอบการฝึกปฏิบัติจริง ทดลองทำ เรียนรู้ แก้ปัญหา จนเกิดทักษะ ปล่อยมือได้ ติดตามเป็นระยะ หากคนทำงานให้ตรงกับงาน ปัญหาไม่มาก และหากมีก็สามารถแก้ไขได้ทัน

การจัดการเรื่องงานตามภาระหน้าที่ สำหรับโครงการวิจัยที่อยู่ภายใต้การดูแลของไหนตรง การจัดการเรื่องงานต้องจัดการควบคู่กับเรื่องอื่น ๆ ได้งาน แต่ไม่ได้คน ก็ไม่มีประโยชน์ ได้คนแต่ไม่มีความโปร่งใสด้านการเงินก็ไม่ได้ ดังนั้นการออกแบบการทำงาน ไม่ได้ยึดหลักตายตัวแต่จะปรับตามบริบทคน เรื่องราว พื้นที่ ตามความเฉพาะของแต่ละโครงการ เช่น โครงการมโนราห์อำเภอนาโยง ต้องการให้มโนราห์แต่ละคณะรู้ประวัติความเป็นมา สายโนราห์มีครูหมอมคนเดียวกัน ก็ต้องใช้กิจกรรมหลากหลายรูปแบบกว่าจะนำไปสู่การเปิดใจและยอมรับกิจกรรม เช่น การเก็บข้อมูลประวัติความเป็นมาแต่ละโรง การทำผังเชื้อสายโนราห์ เปิดเวทีวิเคราะห์ผังเครือญาติ วิเคราะห์ท่ารำ วิเคราะห์บทร้อง เวทีโนราห์โชว์ เวทีย่อยตามบ้านนายโรงหรือหัวหน้าคณะ กว่าจะได้การมีส่วนร่วมจนสามารถทำให้หัวหน้าคณะมารำในโรงโนราโรงเดียวกันได้ ต้องใช้เวลาและการสร้างความรู้สึก สร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

หรือโครงการเกษตรพึ่งตนแบบคนคลองชีล้อม ที่มีรายได้จากสวนยางเป็นหลัก ราคายางตกคนไม่
อยากทำกิจกรรมทางสังคม ตั้งหน้ารอราคายางปรับตัวสูง ซึ่งเป็นไปได้ยาก การสร้างการเรียนรู้เพื่อให้คนได้
คิด และลองวางแผนการประกอบอาชีพใหม่ เน้นใช้ภูมิปัญญาความรู้ และทรัพยากรที่มี พึ่งตนเองได้ ไม่ใช่
เรื่องง่าย การออกแบบกิจกรรมจึงต้องวางอย่างแนบเนียน และต้องปรับจากกิจกรรมหลักในโครงการบ้าง
เพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์ ที่โดดเด่นและทำให้คนในชุมชนหันมารัก สามัคคี ช่วยเหลือแบ่งปัน จน
นำไปสู่การปรับตัวทั้งด้านพฤติกรรม การเพาะปลูก การใช้จ่าย การประกอบอาชีพใหม่ๆ เห็นทุนเห็นสิ่งดีดีที่
มีในชุมชน ในสิ่งที่ไม่เคยเห็นมาก่อน เป็นการเปิดมุมมองใหม่ คือ กิจกรรมเยี่ยมบ้าน การเยี่ยมบ้านที่ทีมวิจัย
พากันวิเคราะห์และวางแผนร่วมกันก่อนลงไปเยี่ยมบ้าน ไปทุกหมู่บ้าน ทำให้ทีมได้เห็นสภาพพื้นที่ที่แท้จริง
การดำรงชีวิต จุดเด่น จุดที่น่าจะนำมาปรับปรุง โมเดลที่เกิดขึ้นระหว่างเจ้าบ้านกับผู้ไปเยือน ทำให้เกิด
ความรู้สึกที่ดีต่อกัน การเยี่ยมบ้านไม่ได้ทำแค่ครั้งเดียว แต่หมุนทุกหมู่บ้าน แต่ครั้งไม่เข้าบ้าน ทำให้เห็นว่า
ในชุมชนมีสิ่งดีๆ อีกมากมาย ที่ยังไม่ได้รับการเปิดเผยมาก่อน เช่น จุดเด่นในปายายเลน สายคลองแต่ละสายที่
ไม่เหมือนกัน การประกอบอาชีพในคลอง บ้านสมุนไพร การพึ่งพาด้านสุขภาพกันเอง นวดรักษาโรค ภูมิ
ปัญญาด้านการรักษาโรค ด้านการประกอบอาหาร ป่าปัจเจก ไร่ป่า การใช้ประโยชน์จากพื้นที่โค่นยางที่
หมดอายุ ข้าวไร่ พืชผักทางเลือก การสร้างทางเลือกบริเวณนาุ้ง ที่ทำให้เห็นว่าเป็นไปได้จริง การพยายาม
เอาชนะกับปัญหาต่างๆ สวนผสมผสาน การจัดการพื้นที่ ทำให้หลายคนเลิกคิดพึ่งรายได้จากสวนยางเพียง
อย่างเดียว แต่หันมาลงมือทำสวนผสมผสาน บางคนเริ่มโค่นต้นยางบางส่วนทิ้ง เพื่อทดลองปลูกพืชชนิดอื่น
เกิดสิ่งดีๆ มากมายในการเยี่ยมบ้าน

การจัดการเรื่องการเงิน เน้นความโปร่งใส เป็นปัจจุบัน และรับรู้ร่วมกัน คนถือเงิน คนเปิดบัญชี
และคนคุมสมุดรายงานสถานะทางการเงิน เป็นคนละคน ที่เลี้ยงติดตามเป็นระยะ เน้นความเป็นปัจจุบัน ทำ
ให้ไม่มีปัญหาเรื่องการเงิน

การจัดการเรื่องเอกสารรายงาน ฝึกให้ทีมวิจัยรู้จักสรุปการประชุมด้วยตัวเองทุกครั้ง มีคนรับผิดชอบ
เรื่องการบันทึกการประชุม และการลงลายมือชื่อทุกครั้งที่ร่วมกิจกรรม ในขณะที่พี่เลี้ยงก็จะมีบันทึกการ
ทำงานทุกครั้งทั้งลงพื้นที่ ทุกครั้งทุกโครงการ เมื่อถึงเวลาทำรายงาน จึงมีข้อมูลสำหรับการรายงาน

การจัดการเรื่องคน แทบทุกโครงการวิจัยมีปัญหาเรื่องคน จึงเป็นเรื่องธรรมดาที่แต่ละโครงการมักมี
ปัญหาเรื่องคน เพราะในชุมชนมีเรื่องราวมากมาย มีหลายหน่วยงานเข้าไปทำงาน รูปแบบแต่ละหน่วยงาน
แตกต่างกัน บางครั้งการสื่อสารไม่ทั่วถึงไม่ชัดเจน ไม่มีการสื่อสาร อาจทำให้เกิดความเข้าใจผิดเพี้ยนไป ต้องปรับ
ตามสถานการณ์ของแต่ละพื้นที่ บางพื้นที่ต้องรอเวลา บางพื้นที่ก็เข้าไปคลี่คลายได้เลย บางพื้นที่ต้องมีใครบาง
คนช่วยเข้าไปคลี่คลาย แต่บางโครงการก็มีคนเข้ามาร่วมทำงานมากขึ้น มีคนร่วมกิจกรรมกับโครงการมาก
ขึ้นเรื่อยๆ ข้อจำกัดบางโครงการอาจมีบ้างในเรื่องของงบประมาณ นักวิจัยเกือบทุกพื้นที่ไม่มีไม่รับ
ค่าตอบแทน แต่เอาเงินมาใช้ในการทำงาน ประชุมร่วมกัน หรือบางโครงการมีกิจกรรมเร่งด่วนที่ต้องการความ
ต่อเนื่องในการทำงาน ขณะที่เวลาของโครงการจบสิ้นแล้ว นอกเหนือแผนกิจกรรม ทำให้ทีมต้องหาวิธี
แก้ปัญหากันไป ส่วนหนึ่งดี แต่ส่วนหนึ่งเสียรายได้ที่ไม่ได้รับการต่อยอด

3.2 ปัญหาอุปสรรคในการทำงาน

ปัญหาในการติดตามโครงการ

- การกิจของทีมวิจัยมีเข้ามามาก การทำงานไม่ตรงตามเวลา นัดหมายต้องเลื่อน
- ฤดูกาลตามปีปฏิทิน ส่งผล ในบางครั้ง เช่น การถือศีลอด งานเดือนสิบ สงกรานต์
- ภัยธรรมชาติมีผลต่อหลายพื้นที่ เช่น พายุ น้ำท่วม
- พี่เลี้ยงต้องแบ่งงาน บางครั้งอาจไม่ได้ตามวัตถุประสงค์ที่วาง

ปัญหาการพัฒนาโครงการ

- โครงการภาครัฐส่งผลต่อเวลาและการคิดของชุมชน
- ยังใช้เวลาในการทำความเข้าใจและการเสาะหาทีมวิจัยที่ตรงกับความต้องการซ้ำ
- พี่เลี้ยงคาดหวังมากกว่าปัจจัยในพื้นที่มี

การบริหารจัดการ

- ส่งรายงานโครงการซ้ำ เพราะปัญหาส่วนตัว ปัญหาการจัดระบบงาน
- บางครั้งต้องให้เวลานักวิจัยในสิ่งที่เขาต้องการ

บทที่ 4

สรุปผลการดำเนินงาน

สรุปผลการดำเนินงานของโครงการศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดตรัง

โครงการศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดตรัง ปี 2560 ได้กำหนดวัตถุประสงค์ไว้ 4 ข้อ ดังนี้

1. เพื่อยกระดับและสร้างรูปธรรมการแก้ปัญหาที่สาธารณะจังหวัดตรัง
2. เพื่อประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการแก้ปัญหาที่สาธารณะจังหวัดตรัง
3. เพื่อส่งเสริมให้เกิดการบริหารจัดการโครงการวิจัยให้มีคุณภาพ
4. เพื่อสื่อสารองค์ความรู้จากผลการวิจัยทั้งระดับพื้นที่และเชิงประเด็น

4.1 สรุปผลการดำเนินงานตามวัตถุประสงค์

ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1) เพื่อยกระดับและสร้างรูปธรรมการแก้ปัญหาที่สาธารณะจังหวัดตรัง และ 2) เพื่อประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการแก้ปัญหาที่สาธารณะจังหวัดตรัง เมื่อต้นปี 2559 จนถึงปลายปี 2559 เป็นช่วงที่เจ้าพนักงานที่ดินจังหวัดตรัง คุณกิตติพงษ์ ผลประยูร รับผิดชอบในฐานะเจ้าพนักงานที่ดินสำนักงานที่ดินจังหวัดตรังนั้น เป็นช่วงที่โครงการแก้ปัญหาดินบ้านควนประสบความสำเร็จในแง่ของการแก้ปัญหาที่ดินสาธารณะที่สำเร็จเป็นรูปธรรม แม้จะยังไม่ทั้งหมด แต่ถือว่าชุมชนได้รับโฉนดไปแล้วบางส่วน และยังมีอีกเป็นส่วนใหญ่ที่ต้องเข้าสู่กระบวนการพิสูจน์สิทธิต่อไป สำนักงานที่ดินจังหวัดตรังให้การยอมรับกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น และต้องการให้เป็นต้นแบบในการแก้ปัญหาที่สาธารณะพื้นที่อื่นๆ ในจังหวัดตรัง ที่มีปัญหาอีกมากมายทุกอำเภอ จึงได้นำไปสู่การวางยุทธศาสตร์การแก้ปัญหาดินสาธารณะร่วมกันระหว่างสำนักงานที่ดินจังหวัด สำนักงานที่ดินสาขา สกว. และทีมวิจัยโครงการแก้ปัญหาดินบ้านควน โดยในฐานะสำนักงานที่ดินจังหวัดจะแต่งตั้งคณะกรรมการแก้ปัญหาที่สาธารณะที่อยู่ในการดูแลของหลายหน่วยงานแต่ไม่ได้ใช้ประโยชน์เต็มที่ หรือที่ไม่มีขอบเขตที่ชัดเจน หรือไม่มีความชัดเจนในการครอบครองใน 6 พื้นที่ 4 อำเภอ มีการประชุมเพื่อการกลั่นกรองทีมงานและประเด็นทำงานร่วมกันหลายครั้ง จึงได้คณะทำงานที่มีความ

หลากหลายมาก ทั้งเจ้าพนักงานที่ดินจังหวัด ที่รับเป็นหัวหน้าโครงการ เจ้าพนักงานที่ดินสาขาพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง หัวหน้าที่ราชพัสดุ นักวิชาการจากป่าไม้ นักวิชาการที่มีความเชี่ยวชาญเรื่องแผนที่ แต่ขณะที่อยู่ระหว่างจัดทำสัญญาโครงการนั้น คุณกิตติพงษ์ ผลประยูร ได้รับคำสั่งให้ย้ายไปปฏิบัติงานที่อื่น ทำให้โครงการหยุดชะงัก อีกทั้งการพิจารณาเพื่อจัดทำสัญญาโครงการก็ล่าช้า ทำให้สถานการณ์ต่างๆ เปลี่ยนไปจากเดิมมาก

ที่สำคัญเจ้าพนักงานที่ดินคนใหม่ไม่รับรู้ ไม่สานต่อ ทั้งยังเห็นว่าสิ่งที่ทำมาเรื่องการออกโฉนดที่ดินให้คนบ้านควนทั้งหมดล้วนขัดต่อหลักกฎหมาย จึงไม่เซ็นในใบโฉนดที่รอการลงนามของเจ้าพนักงานที่ดิน อีกประมาณ 7 ราย ที่ผ่านการดำเนินการจนถึงที่สุด รอเพียงลายเซ็นของเจ้าพนักงานที่ดินเท่านั้น ทีมวิจัยจึงต้องปรับกระบวนการดำเนินงานใหม่ จัดการสิ่งที่สามารถทำได้ เช่น ลงพื้นที่ชี้แจงต่อหน่วยงานราชการบางหน่วยงานเพื่อขอความร่วมมือ เก็บข้อมูลพื้นที่ที่ยังทับซ้อน เก็บข้อมูลรายที่ยังไม่ได้เข้าสู่กระบวนการ อย่างไรก็ตาม ในส่วนของสำนักงานที่ดินมีการเปลี่ยนแปลงมาก มีเจ้าหน้าที่หลายคนที่เคยรับรู้กระบวนการทำงานของทีมวิจัยย้ายออกไป คนใหม่ที่เข้ามาก็ไม่สานต่อเพราะรับในหลักการของเจ้าพนักงานคนใหม่เช่นกัน

ดังนั้น ในส่วนของการขับเคลื่อนต่อวัตถุประสงค์ข้อนี้ ได้ขับเคลื่อนการต่อยอดของโครงการถอดบทเรียนการแก้ปัญหาที่ดินทำกินของตำบลบ้านควน ยุกระดับเป็น การบริหารจัดการที่สาธารณประโยชน์ ตำบลบ้านควน ซึ่งยังมีที่สาธารณประโยชน์อีกมากที่ยังไม่ได้มีการจัดการ รวมถึงที่สาธารณะที่หน่วยงานต่างๆ เข้าไปครอบครองกว่า 20 หน่วยงานและบางหน่วยงานก็เอาที่สาธารณะของคนบ้านควนไปครอบครองมากเกินไป ความจำเป็น เบื้องต้นคนบ้านควนสามารถเข้าไปใช้พื้นที่บางส่วนที่อยู่ในบริเวณครอบครองของกรมพัฒนาที่ดินในการใช้ประกอบอาชีพได้แล้ว

วัตถุประสงค์ 3) เพื่อส่งเสริมให้เกิดการบริหารจัดการโครงการวิจัยให้มีคุณภาพ ตัวชี้วัดความสำเร็จในข้อนี้คือ ผลที่เกิดกับทุกโครงการที่อยู่ในการบริหารจัดการของศูนย์ประสานงาน ทั้งด้านคนหรือนักวิจัย ผลที่ได้ตามวัตถุประสงค์ และวัดได้จากความมีคุณภาพของรายงานและเอกสารการเงินของทุกโครงการ รวมถึงการเข้ามามีส่วนร่วมของหน่วยงานต่างๆ ของทุกพื้นที่ พี่เลี้ยงใช้ทฤษฎีกระบวนการคุณภาพ PDCA (Plan Do Check Action) กำกับติดตามโครงการ เน้นให้นักวิจัยใช้ทฤษฎีนี้ในการทำงานเช่นกัน จึงล่อกันไปทั้งสองส่วน พี่เลี้ยงต้องประชุมล่วงหน้าเพื่อวางแผนการทำงานและดูว่าแต่ละครั้งลงพื้นที่เพื่ออะไร ต้องทำอย่างไรกับนักวิจัย กิจกรรมของโครงการยังสอดคล้องกับที่วางแผนไว้หรือไม่ การจัดทำเอกสารการเงิน รายงาน การพัฒนานักวิจัยเป็นประเด็นสำคัญที่สุด ถ้านักวิจัยเก่งขึ้น การทำงานจะง่ายขึ้น ดังนั้น การพัฒนาคนจึงต้องใช้เวลา หาวีธีที่เหมาะสมกับแต่ละพื้นที่แต่ละคน ค่อยเป็นค่อยไป การติดตามจึงต้องมีทั้ง R คือการวิจัยการสำรวจ หาข้อมูล หาความรู้ แลกเปลี่ยนกับคนอื่น นักวิจัยที่อื่น ในเรื่องที่กำลังทำ A ที่ทำให้นักวิจัย

สนุกสนาน ไม่เบื่อ มีกิจกรรมที่สร้างความเคลื่อนไหว เชิงปฏิบัติการ และ D ที่ต้องดำเนินการพัฒนาให้เห็นความคืบหน้าควบคู่กันไป และที่สำคัญต้องมี M คือการสร้างแรงกระเพื่อม หรือสร้างผลกระทบให้เกิดขึ้นในชุมชนและในวงกว้าง (research & action & develop & movement) ทั้ง 4 ส่วนนี้สลับกันทำให้เกิดขึ้นระหว่างดำเนินโครงการ จะทำให้นักวิจัยรู้สึกสนุก มีชีวิตชีวา ซึ่งบางครั้งอาจเชิญที่ปรึกษาไหนด ไปเติมเต็มในการติดตามและพัฒนาโครงการ ซึ่งจะได้ประโยชน์อย่างเต็มที่ทั้งทีมพี่เลี้ยงและทีมวิจัยพื้นที่

การส่งเสริมให้โครงการวิจัยบริหารจัดการโครงการได้อย่างมีคุณภาพเป็นหน้าที่สำคัญของพี่เลี้ยงตัวชี้วัดว่าโครงการใดมีคุณภาพ อาจวัดได้หลายแบบ อาทิ การจัดการโครงการเสร็จตามเวลา มีกระบวนการในการดำเนินงาน จัดการเอกสารการเงิน มีการใช้จ่ายเงินอย่างถูกต้อง เป็นธรรม เป็นจริง ยึดหลักโปร่งใส สุจริต นักวิจัยพัฒนาหรือมีทักษะเก่งขึ้น (คิด ฟัง พูด อ่าน เขียน) แก้ปัญหาได้ดี มีข้อมูล สามารถเจรจาต่อรองกับหน่วยงานหรือภาคีได้ มีการประชาสัมพันธ์ที่ดี วางแผนการทำงานเองได้ ประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ ได้ดี สร้างการมีส่วนร่วมได้ทั้งในและนอกพื้นที่ มีคนเข้ามาเป็นทีมเพิ่ม นำเสนอได้อย่างเป็นระบบ เป็นวิทยากรหรือให้ความรู้สิ่งที่ตัวเองทำได้ ตอบโจทย์หรือแก้ปัญหาสิ่งที่ยังทำได้ มีหน่วยงานอื่นๆเข้าต่อยอดโครงการ นำไปสู่การพัฒนาสิ่งอื่นๆ ที่ดีกว่าเดิม เหล่านี้เกิดขึ้นกับโครงการวิจัย กับนักวิจัยมากบ้าง น้อยบ้างแตกต่างกันไปตามบริบท ข้อจำกัด และประเด็นที่ดำเนินการ ดังนั้นตัวชี้วัดการทำงานของพี่เลี้ยง จึงอยู่ที่ผลการดำเนินงานของทุกโครงการในจังหวัดตรัง

วัตถุประสงค์ข้อ 4 เพื่อสื่อสารองค์ความรู้จากผลการวิจัย การสื่อสารองค์ความรู้ในการวางแผนการทำงานเดิม ว่าจะต้องรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับการแก้ปัญหาที่สาธารณะที่สกัดความรู้จากโครงการวิจัยแก้ปัญหาที่ดินตำบลบ้านควน ซึ่งได้รับการตัดสินใจให้เป็นโครงการวิจัยในปี 2559 แต่ขณะที่อยู่ระหว่างพัฒนาโครงการ ทั้งโครงการวิจัยแก้ปัญหาที่สาธารณะจังหวัดตรัง และการวิจัยระยะที่ 2 ของการแก้ปัญหาที่ดินตำบลบ้านควน ซึ่งยังมีกรณีศึกษาที่ยังไม่สิ้นสุด และปัญหายาก ซับซ้อน ขึ้นไปเรื่อยๆ จึงยังไม่อาจรวบรวมเป็นองค์ความรู้ที่สมบูรณ์ได้ จึงต้องชลอไว้ก่อน หลังจากโครงการที่ดินบ้านควนได้รับรางวัล ได้ส่งผลกระทบเชิงบวกกับเจ้าพนักงานที่ดินจังหวัดตรังเป็นอย่างมาก จนนำไปสู่การคิดค้นแบบการแก้ปัญหาที่ดินสาธารณะในภาพรวมระดับจังหวัดขึ้น โดยเจ้าพนักงานที่ดินจังหวัด ได้ประสานหัวหน้าส่วน เจ้าสาขาที่ดินอำเภออื่น นักวิชาการที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน หัวหน้าส่วนต่างๆ เข้ามาเป็นทีมวิจัย ในขณะที่โครงการที่ดินบ้านควนก็ต้องต่อยอดโครงการเพื่อแก้ปัญหาส่วนที่ยังแก้ไม่ได้ไม่หมด และเป็นปัญหาที่ซับซ้อนกว่าระยะแรก จึงเป็นช่วงที่ใช้เวลาในการแก้ปัญหาที่สาธารณะของคนในตำบลที่ยังไม่แล้วเสร็จ และต้องแก้ปัญหาที่สาธารณะที่ยังไม่ถูกจัดการที่อยู่ในการดูแลขององค์การบริหารส่วนตำบลบ้านควน และหน่วยงานที่เข้าไปครอบครอง ดังนั้น การรวบรวมองค์ความรู้ในการจัดการที่ดินสาธารณะจึงน่าจะยังไม่สิ้นสุด ยังมีที่ดินหลาย

แปลงที่ติดเงื่อนไขทางข้อกฎหมายหลายๆ อย่าง ต้องค้นหาวิธีการแก้ปัญหาที่สาธารณะที่มีความซับซ้อนกว่าเดิมต่อไป

สำหรับการประชาสัมพันธ์หรือการสื่อสารนั้น ทุกโครงการของจังหวัดตรัง มีการเสนอข่าวทั้งจากนักข่าวในท้องถิ่นและส่วนกลางเพราะโดยกิจกรรมของแต่ละโครงการล้วนมีความโดดเด่น ได้รับความร่วมมือจากส่วนราชการหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับแต่ละพื้นที่เป็นอย่างดี เช่น โครงการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำวังคีรี มีการเผยแพร่กิจกรรมในช่วงของการร่วมกันปลูกป่า มีนักเรียน นักศึกษา หน่วยงานประชาชนร่วมกิจกรรมจำนวนมาก โครงการมโนรห์นาโยง สื่อได้นำเสนอกิจกรรมของโครงการหลายช่องทางและหลายครั้ง เพราะโครงการได้จัดกิจกรรมใหญ่ๆ อย่างน้อย 3 ครั้ง ผู้ว่าราชการจังหวัดตรังก็มาร่วมกิจกรรม หัวหน้าส่วนอย่าง สำนักงานกท. ททท. และอื่นๆ ก็ให้ความสำคัญ อีกทั้งมโนรห์นาโยงก็เป็นที่รู้จักของคนทั่วไปและยังได้สร้างการมีส่วนร่วมกับมโนรห์นาโยงในอำเภออื่นๆ ให้มาร่วมกิจกรรม และยังมีโอกาสแสดงในวาระสำคัญๆ ต่างๆ ของจังหวัดตรัง งานประเพณีวัฒนธรรมสม่ำเสมอ

โครงการเกษตรพึ่งตนแบบคนคลองชีล้อม มีการจัดกิจกรรมใหญ่ๆ ต่อเนื่องเช่นกัน นายอำเภอผู้ว่าราชการจังหวัด กรมพัฒนาสังคมฯ พม. ก็มาสนับสนุน รวมทั้งในส่วนของมูลนิธิสยามกัมมาจลที่ได้เผยแพร่ทางสื่อ หลายต่อหลายครั้ง หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในและนอกพื้นที่ลงมาต่อยอด กลายเป็นแหล่งเรียนรู้ เป็นที่ศึกษาดูงานของหลายคณะ ทั้งได้รับเชิญให้ไปร่วมเสวนากับหน่วยงานภายนอกบ่อยครั้ง

โครงการอนุรักษ์พะยูน กลายเป็นข่าวหลายต่อหลายครั้ง และทีมพิทักษ์ดุหยง ซึ่งก็คือทีมวิจัย ก็เป็นส่วนสำคัญในการออกข่าวทุกครั้ง พะยูนเป็นข่าวทางสังคมอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี 2559 จนถึง ปี 2560 ล้วนแต่เป็นข่าวที่เกิดผลกระทบต่อการดำเนินงานของทีมวิจัย เช่น การล่าพะยูนเพื่อทำวิจัย การตัดเขี้ยวพะยูน การพบซาก การนำเสนอจากอธิบดีกรมอุทยานฯ ว่ามีการเปิดร้านขายเนื้อพะยูนประกอบอาหาร การแลเนื้อพะยูนเพื่อเอากะดุกไปขาย การล่าพะยูน เป็นต้น ยิ่งเป็นข่าว กระแสการตื่นตัวยิ่งเข้มข้น ทีมพิทักษ์ดุหยง ยังมีคนทำงานเพิ่มขึ้น และยังได้รับการเฟ้นส่งจากหน่วยงานราชการ เรื่องพะยูนมีคน องค์กรหน่วยงาน ทั้งเป็นเอกชน หน่วยงานราชการ ทำเรื่องนี้นานาน แต่ไม่เคยประสบความสำเร็จ ตอนนี้อยู่ที่ทีมพิทักษ์ดุหยง ได้รับการยอมรับในกระบวนการทำงานเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตาม สกว.ส่วนกลางยังคงไม่ให้ความสำคัญ และไม่ได้ลงมาติดตาม ปลอมให้ทุกอย่างเป็นไปตามภาระของพี่เลี้ยง ซึ่งบางครั้งการต่อรองกับหน่วยงานราชการ ทั้งในพื้นที่และระดับบน มีข้อจำกัด แต่ก็ได้นำเสนอแนวทางการทำงานต่อกรมอุทยานฯ ไปแล้ว พะยูนกลายเป็นวาระชาติแล้ว แต่สกว.ยังไม่ได้ขยับอย่างจริงจัง ทั้งที่ผลงานในขณะนี้ ของสกว.โดดเด่นเป็นที่สุด ทำให้เป็นโอกาสขององค์กรอื่นไป

สิ่งที่ทำได้

- มีความมนุษยสัมพันธ์ในระดับดี เข้ากับคนง่าย ให้เกียรติชุมชน
- อ่อนน้อม เคารพผู้อาวุโส
- มีกระบวนการในการทำงาน
- ออกแบบการทำงานได้ดี สร้างสรรค์ สนุก และมีส่วนร่วม
- มีความหลากหลายในการทำงาน
- ชอบเรียนรู้และมีพื้นที่ให้เรียนรู้มากมาย
- มีศักยภาพในการพัฒนาทีมวิจัย หรือพัฒนาคน ทุกเพศ ทุกวัย
- ไม่มีข้อจำกัดเรื่องเวลา มีเวลาสำหรับการทำงานเต็มที่ ทุ่มเท
- เดินทางสะดวก ได้ตลอดเวลา
- มีที่ปรึกษา ปรึกษาได้ทุกเรื่อง ทุกประเด็น
- ออกแบบการเขียนรายงานที่เหมาะสมกับแต่ละพื้นที่ แต่ละประเด็นได้
- รักการทำงานแบบอิสระ
- เกษะถุนพื้นที่
- เข้าใจชุมชน และศึกษาบริบทชุมชนก่อนทำงานทุกพื้นที่

จุดอ่อน-ปัญหาอุปสรรคการดำเนินงาน

- รายงานเสร็จไม่ทันตามกำหนดในสัญญา (ล่าช้าบ้างแต่ไม่มากนัก)
- การดำเนินงานของโครงการวิจัยในพื้นที่ควบคุมเวลาได้ยาก บางครั้งตัวแปรอยู่นอกพื้นที่วิจัย ธรรมชาติ เช่น ต้องให้ความร่วมมือกับหน่วยงานอื่น เวลานั้นน้อย เวลาไม่พร้อม ภารกิจเยอะ เทศกาล-งานประจำปี เช่น เดือนสิบ สงกรานต์ รอมฎอน พายุ มรสุม น้ำท่วม โดยเฉพาะตั้งแต่ปลายปี 2559 จนถึงปัจจุบัน ฝนตกแทบทั้งปี โดย ปลายปี มรสุมลงทะเล ยาก คลื่นแรง ธันวาคม-มกราคม น้ำท่วมเกือบทุกอำเภอ บางพื้นที่น้ำขังนานเป็นเดือนๆ ส่งผลกระทบต่อการเดินทาง กระบวนการ การประชุม ความเป็นอยู่ รายได้ลด ความเครียดต่อชุมชน ฯลฯ
- หน่วยงานที่เข้าไปทำงานกับชุมชนมากเกินไป ทำให้ชุมชนไม่เป็นตัวของตัวเอง บางชุมชนแค่เข้าไปทำความเข้าใจ พัฒนาโครงการ แต่มีหน่วยงานเข้ามาต่อยอดในขณะที่คนในชุมชนยังไม่มีความพร้อม ยังไม่มีเกราะคิดที่แข็งแรงพอทำให้การขยับงานวิจัยยากเช่นกัน
- หน่วยงานราชการไม่ไว้วางใจให้คนในชุมชนบริหารงบประมาณจึงมักจัดการซื้อให้เสียเอง หลายครั้งไม่ได้ตรงกับความต้องการของชุมชน เท่าไหร่ก็ไม่สำเร็จ และยังทำให้คนในชุมชนรู้สึกไม่ไว้วางใจ เกิดทัศนคติไม่ดีต่อกัน

- คนไม่สบายใจกับปัญหาเศรษฐกิจ ฝนตกมาก ตกทั้งปี กรีดรายได้น้อย ราคายางถูก การขับเคลื่อนงาน แนวนุรักษ์ทำได้ยาก มีปัญหาเรื่องปากท้อง เศรษฐกิจ ทำให้คนเครียด ไม่มีความสุข

โอกาส

- มีการหลายหน่วยงานเข้ามาต่อยอดพื้นที่วิจัย เห็นศักยภาพของนักวิจัย ถ้าทีมวิจัยเข้มแข็ง รู้จักคิด เป็นตัวของตัวเอง รู้ความต้องการของตัวเอง กล้าปฏิเสธ กล้าต่อรอง ก็จะทำให้พื้นที่นั้นมีศักยภาพในการจัดการตัวเอง จัดการชุมชน
- นักวิจัยเก่งกว่าเดิม ทั้งความคิด การมีส่วนร่วม การหาเหตุผลในการเลือกวิธีแก้ปัญหา การนำเสนอ จะทำให้การคิดงานในระยะต่อไปง่ายขึ้น
- มีการสร้างเครือข่ายแบบไม่เป็นทางการ แต่แลกเปลี่ยนกันได้ จริงใจต่อกัน
- สกว.ตรึงเป็นที่รู้จักของหลายหน่วยงาน ทำงานง่ายกว่าเดิม
- การประสานงานง่ายกว่าเดิม
- ประเด็นที่ทำอยู่ในความสนใจ อยู่ในกระแส โอกาสในการได้รับการส่งเสริม ต่อยอดมีสูง
- นโยบายของแต่ละหน่วยงาน ที่มีโครงการลงไปในพื้นที่
- การเป็นพื้นที่นำร่องระดับอำเภอ ระดับจังหวัด ระดับประเทศ ในบางโครงการ ส่งผลดีต่อภาพรวม

บทที่ 5

ข้อเสนอแนะ

เมื่อเอ่ยถึงจังหวัดตรัง คนส่วนใหญ่จะนึกถึงเมืองคนช่างกิน ที่มีอาหารอร่อย หลากหลาย และสะดวก ในทุกเวลา พร้อมทั้งจะรองรับนักท่องเที่ยว บุคคลภายนอก ได้ตามความต้องการ และในรอบมียังมีเทศกาลที่เกี่ยวกับอาหารการกินอีกมากมายหลายเทศกาล ทั้งในตัวเมืองตรัง และตามท้องที่ต่างๆอำเภอต่างๆนอกจากนี้ ตรังยังมีสถานที่ท่องเที่ยวที่น่าสนใจ น่าเที่ยวอีกมากมายหลายที่ กระจายอยู่ทั่วจังหวัดไม่ว่าเดินทางจากเส้นทางไหน ก็มีสถานที่ท่องเที่ยวตลอดเส้นทาง และตรังก็ไม่มีภัยธรรมชาติ ภัยก่อการร้าย ที่รุนแรง ตรังจึงเป็นเมืองน่าเที่ยว และสามารถเที่ยวได้ทั้งปี นี่เป็นปัจจัยที่คนภายนอกมองตรัง แต่ในส่วนของคนตรัง กลับอยู่ระหว่างปรับตัว จากรายได้ที่ลดลงภาคเกษตร เศรษฐกิจดีกระจุกตัวอยู่ในเมืองและบางที่เท่านั้น ผลดีคือ คนขยันมากขึ้น พยายามใช้พื้นที่ที่มีให้เกิดประโยชน์สูงสุด หันมาปลูกพืชผักมากขึ้น ประหยัดค่าใช้จ่าย ซื้อเฉพาะที่จำเป็น มีอาชีพใหม่ เชิงสร้างสรรค์ คิดใหม่ทำใหม่ หลากหลายขึ้น มีหลายพื้นที่กลายเป็นแหล่งเรียนรู้ ศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนการทำกิจกรรม

ขณะเดียวกัน นโยบายภาครัฐที่ขยันส่งตรงลงถึงชุมชน แต่ละโครงการเร็ว ไม่มีโอกาสได้ไตร่ตรอง ทบทวน ทุกคนกลัวการเสียโอกาส ดีหรือไม่ดีอยู่ที่การตั้งรับของชุมชน วัดความเข้มแข็งได้จากการบริหารจัดการโครงการภาครัฐให้ประสบความสำเร็จ แต่ส่วนใหญ่ไม่กระจายรายได้อย่างที่ภาครัฐต้องการ กระแสประชานิยมเร็วและแรงลงไปในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ส่งผลต่อการทำงานในพื้นที่ของพี่เลี้ยงเช่นกัน พี่เลี้ยงต้องศึกษาและหาวิธีการ หาแนวทางในการจัดการกับความเสี่ยงเหล่านั้นให้ได้ จึงไม่ได้แค่ติดตามให้งานสำเร็จ แต่บทบาทของพี่เลี้ยงจึงมากกว่า พี่เลี้ยงโครงการ

ข้อเสนอแนะ

1. การพัฒนาโครงการ

- ไม่ควรจำกัดประเด็นในการทำงาน
- สกว.ส่วนกลางน่าจะลงพื้นที่ดูความเป็นจริงของแต่ละโครงการ เพื่อหนุนเสริมได้ทันการณ์
- จัดหาหรือให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับประเด็นที่โหนดกำลังพัฒนา

- พิจารณาขอบเขตการทำงานในการประกอบตัวชีวิต
- พี่เลี้ยงต้องศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมในงานที่เกี่ยวข้องใหม่ๆ อยู่เสมอ

2. การติดตามโครงการ

- น่าจะปรับรูปแบบสื่อ หรือการนำเสนอของโครงการ เช่น ไม่ต้องรอให้จบโครงการ แต่ระหว่างทางควรมีสื่อแบบต่างๆ ที่เป็นการสร้างสรรค์ เห็นชัด ง่าย สะดุดตา
- สร้างช่องทางในการเปิดโอกาสให้งานในพื้นที่ได้นำเสนอ ที่คนทั่วไปเข้าถึงได้ง่าย ไม่เป็นทางการมากนัก
- งานที่เกินกำลังของโหนดในพื้นที่ เช่น การนำเสนอต่อระดับนโยบาย ต่อกรม ต่อกระทรวง ควรเป็นสิ่งที่ สกว. พิจารณาและดำเนินการ
- ให้ความสำคัญกับการสื่อสารของพื้นที่ ในการตอบสนองความต้องการ
- พี่เลี้ยงต้องสร้างข้อตกลงกับนักวิจัยและต้องทำให้เป็นตัวอย่าง

3. การจัดการโครงการ

- ควรมีการวางแผนการพัฒนาศักยภาพเจ้าหน้าที่ของศูนย์ประสานงานอย่างเป็นระบบ เป็นกระบวนการ ไม่สะเปะสะปะ และให้เป็นการเติมศักยภาพที่สามารถนำไปใช้ได้จริง และหากไม่มีการอบรมจากส่วนกลาง ควรให้โอกาสเจ้าหน้าที่ได้เลือกที่จะไปศึกษาเรียนรู้ได้ด้วยตัวเอง ในสิ่งที่จำเป็นและเหมาะสมกับการทำงาน
- ให้ความสำคัญการวัดงานเชิงคุณภาพ มากกว่างานปริมาณ
- พี่เลี้ยงต้องสร้างกติกากับนักวิจัยและปฏิบัติให้ได้

4. การพัฒนาเจ้าหน้าที่/พี่เลี้ยง

- จัดหานักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญที่เข้าใจกระบวนการ เข้าใจการทำงานกับชุมชน ลงไปหนุนเสริมเป็นระยะตามความต้องการของพื้นที่ เพื่อยกระดับนักวิจัย ยกย่องงานวิจัย
- จัดให้มีการพบปะ การแลกเปลี่ยน การทำงานเครือข่ายเชิงประเด็น เชิงพื้นที่ เชิงยุทธศาสตร์อย่างต่อเนื่อง จริงจัง ทัวถึง
- การสร้างการเรียนรู้ให้เจ้าหน้าที่ทุกระดับ ทำอย่างไรให้มีหลักสูตรในการพัฒนาเจ้าหน้าที่หรือพี่เลี้ยงงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ที่เป็นสูตรการทำงานที่สอดคล้องกับภารกิจอย่างต่อเนื่อง ไม่ใช่เฉพาะการอบรมเป็นเรื่อยๆ เป็นคราวๆ เพราะปัจจุบันมีน้องใหม่คนใหม่เข้ามาในกระบวนการ การศึกษาจากคนรุ่นพี่ อาจไม่ทันกับสถานการณ์ และไม่สอดคล้องกับภาวะสังคม ทำอย่างไรให้มีการสานต่อการทำงานโดยโหนดไม่สะดุดแม้ขาดผู้ประสานงาน

- สกว.เปิดโอกาสหรือค้นหากรณีตัวอย่างหรือรูปแบบวิธีการในการสร้างกลไกการทำงานใหม่ หรือออกแบบการทำงานใหม่ หรือเปิดโอกาสให้มีการแลกเปลี่ยนวิธีการทำงานใหม่ๆ กับ พื้นที่อื่นๆ หน่วยงานอื่นๆ เพื่อประยุกต์
- พี่เลี้ยงต้องหาวิธีเรียนรู้ศึกษาในงานที่เกี่ยวข้องด้วยตัวเองให้มากก่อน

5. การสื่อสาร

- ยกระดับงานวิจัยที่มีความโดดเด่นแต่ละเรื่อง และช่วยเหลือด้านการประชาสัมพันธ์ หรือ การนำผลงานวิจัยไปใช้ หรือการทำงานที่เหนือระดับ Node ขึ้นไป และควรมีอย่างต่อเนื่อง ไม่ใช่แค่สิ้นสุดโครงการ
- น่าจะต้องมีการค้นหา Gap ในแต่ละส่วนอย่างจริงจัง เช่น การสื่อสารระหว่างพื้นที่กับสกว. ส่วนกลาง การสื่อสารระหว่างฝ่าย การสื่อสารงานของแต่ละพื้นที่ของสกว. ค้นหาช่องว่าง ในการยกระดับสื่อสาร
- เอือนักวิชาการหรือผู้ทรงคุณวุฒิที่ปรึกษาของโหนดเหนือพื้นที่ มาช่วยมองและหาทางออกใน ประเด็นที่มีความสำคัญ
- พี่เลี้ยงเองก็ต้องคิดรูปแบบช่องทางการสื่อสาร